

НЕ БОЮСЬ ВІРДЖІНІЇ ВУЛЬФ

ДРАМА

Едвард Олбі (нар. 1928 р.) — визначний американський драматург, що ввійшов у літературу на початку 60-х років, проголосивши себе прибічником «театру абсурду»; проте широко використовувані ним елементи умовного театру насправді входять до цілком реалістичної художньої системи, що спирається на глибоку психологічну розробку характерів.

Серед численних п'єс та інсценівок Олбі пропонується читачам «Всесвіту» драма, яка побачила світ 1962 року, посідає особливе місце. За однотайним визнанням критики, «Не боюсь Вірджинії Вульф» — це вершина творчості драматурга і вже класичний взірець американської драматургії ХХ століття. Тему духовної спустошеності й безплідності втілено автором у гострому, жорсткому, подеколи навіть брутальному поєдинку головних героїв п'єси, який з великою драматичною силою розкриває марноту всього їхнього життя і остаточну втрату будь-яких ілюзій.

Свого часу ця драма Олбі мала достоту сенсаційний успіх, не сходила зі сцен багатьох театрів у Америці й Європі, а також була екранізована за участю зірок американського кіно Елізабет Тейлор та Річарда Бартона. Не менш цікава вона і як суто літературний твір.

З англійської переклав
Ярослав СТЕЛЬМАХ

Діюві особи

МАРТА, міцна гучноголоса жінка 52 років, на свій вік не показує. Тілиста, але не гладка.

ДЖОРДЖ, її чоловік, 46 років. Худорлявий, з першими ознаками сивини.

ГАНІ, 26 років, тендітна блондинка, нічим не примітна.

НІК, 30 років, її чоловік. Статурний, гарний на вроду блондин.

Дія відбувається у вітальні будинку, що стоїть на території невеликого університетського коледжу у Новій Англії.

І Г Р И Т А В Е С Е Л О Щ І

Усе занурено в темряву. Грюкають надвірні двері. Чути жіночий сміх. Двері до вітальні розчиняються, спалахує світло. Входить МАРТА, за нею — ДЖОРДЖ.

МАРТА. О Господи!..

ДЖОРДЖ. Цс-с-с-с...

МАРТА. Ісусе Христе...

ДЖОРДЖ. На Бога, Марто, вже друга година...

МАРТА. Та йди ти!..

ДЖОРДЖ. Мені справді прикро, але...

МАРТА. Що ти там бурмочеш? Бурмоче там щось.

ДЖОРДЖ. Уже пізно, розумієш? Пізно.

МАРТА (*озирає кімнату. Наслідуює Бетт Девіс*). Яке убозтво! Слухай, звідки це: «Яке убозтво!»?

ДЖОРДЖ. Як я можу знати?..

МАРТА. Та постривай ти! Звідки це? Ти ж знаєш...

ДЖОРДЖ. Марто...

МАРТА. Звідки це, сто чортів?

ДЖОРДЖ (*стомлено*). Щоб звідки?

МАРТА. Я ж оце щойно тобі сказала, щойно я показала тобі. «Яке убозтво!» Ну! Звідки це?

ДЖОРДЖ. Не маю і найменшого уявлення.

МАРТА. Бовдур! Це з якогось там, хай йому чорт, фільму з Бетті Девіс... щось із біса епічне від братів Уорнерів...

ДЖОРДЖ. Я не можу пам'ятати всі фільми, які...

МАРТА. Ніхто й не просить тебе пам'ятати всі, хай їм чорт, фільми братів Уорнерів... а лише один! Єдиненьке маленьке епічне полотно! Там ще під фінал Бетті Девіс дістає перитоніт... Весь час вона ходить у такій страхітливій чорній перуці, а тоді дістає перитоніт, і вона одружена з Джозефом Коттенем чи ще із чимось...

ДЖОРДЖ. Із кимось...

МАРТА. Із кимось... і весь час вона поривається в Чікаго, бо ж вона закохана у того актора із рубцем... а тоді занеджує, сідає за туалетний столик...

ДЖОРДЖ. У якого актора? З яким рубцем?

МАРТА. Чи я пам'ятаю, яке у нього в біса прізвище!.. Як зветься цей фільм? Ти мені скажи назву фільму. Вона сідає за туалетний столик... з отим своїм перитонітом... і хоче нафарбувати губи, але не може... і розквецює помаду по всьому обличчю... але все ж вирішує податися до Чікаго, і...

ДЖОРДЖ. «Чікаго»! Фільм зветься «Чікаго»!

МАРТА. Га? Що?.. Що ти кажеш?

ДЖОРДЖ. Це назва... Фільм називається «Чікаго»...

МАРТА. Ото сказав! Ти що — вже геть здурів? Та ж «Чікаго» — це мюзикл тридцятих років із крихіткою Еліс Фей у головній ролі. Ти що вже — зовсім теє?..

ДЖОРДЖ. Може, мене тоді ще й на світі не було, але...

МАРТА. Заткай пельку! Розцвірінькався! Цей фільм... У Бетті Девіс був такий важкий день, і ось вона повертається додому з бакалії...

ДЖОРДЖ. Вона що, працює в бакалійній крамниці?

МАРТА. Ні, вона домогосподарка; вона ходить по магазинах... і оце приносить щось додому з бакалії, і заходить до своєї непоказної кімнатки у непоказному будиночку, де її оселив непоказний Джозеф Коттен...

ДЖОРДЖ. А вони що, одружені?

МАРТА (*нетерпляче*). Атож. Вони одружені. Одне з одним. Не квокчи! І ось вона заходить, розглядається, кладе свої покупки й проказує: «Яке убозтво!»

ДЖОРДЖ (по паузі). Ага.

МАРТА (по паузі). Вона розчарована життям.

ДЖОРДЖ (по паузі). Ага.

МАРТА (по паузі). Ну, то як же зветься цей фільм?

ДЖОРДЖ. Я справді не знаю, Марто...

МАРТА. То подумай!

ДЖОРДЖ. Я стомився, люба... вже пізно... а до того ще й...

МАРТА. Не збагну, з чого це ти стомився... ціліснінький день бив байдики, не було в тебе ані лекцій, ані чогось там ще...

ДЖОРДЖ. Стомився, та й годі... А тут ще й твій батечко з отими своїми чортовими суботніми вечірками...

МАРТА. І справді, біднесенький Джорджик...

ДЖОРДЖ (буркітливо). Кажу, що думаю.

МАРТА. А ти хіба щось робив на тій вечірці? Хоч коли ти щось робиш? Чи хоч у щось втручаєшся? Тільки й того, що сидиш та базікаєш.

ДЖОРДЖ. А ти чого хотіла б? Щоб я поводивсь, як ти? Тинявся цілий вечір, мов мана, та деренчав до всіх підряд?

МАРТА (деренчливим голосом). Я не деренчу!

ДЖОРДЖ. (поступливо). Гарзд.. ти не деренчиш.

МАРТА (ображено). Я не деренчу.

ДЖОРДЖ. Гарзд, я ж сказав — ти не деренчиш.

МАРТА (накопилила губи). Дай мені випити.

ДЖОРДЖ (іде до бару). Ну що ж, думаю, остання чарчина нам обом не зашкодить...

МАРТА. Остання чарчина? Ти що, жартуєш? До нас зараз гості прийдуть.

ДЖОРДЖ (не ймучи віри). Прийдуть... хто?

МАРТА. Гості. Гос-ті.

ДЖОРДЖ. Гості!

МАРТА. Авжеж... гості... люди... До нас прийдуть гості.

ДЖОРДЖ. Коли?

МАРТА. Зараз!

ДЖОРДЖ. Господи, Марто... ти хоч знаєш, котра година? Хто до нас прийде?

МАРТА. Оті... як їх там.

ДЖОРДЖ. Хто-хто?

МАРТА. Як їх там!

ДЖОРДЖ. Які це ще «як їх там»?

МАРТА. Я не знаю, як їх там, Джордже... Ти знайомився з ними сьогодні ввечері... вони тут новачки... він з математичного факультету чи з якогось там іще... Йому близько тридцяти, блондин, і він...

ДЖОРДЖ. ...гарний на вроду...

МАРТА. Так... і гарний на вроду.

ДЖОРДЖ. Все зрозуміло.

МАРТА. ...а дружина в нього — мов мишеня, маленька, ні стегон, нічого.

ДЖОРДЖ (непевно). Ага. Але навіщо, на Бога, їм приходити саме зараз?

МАРТА (безапеляційно). Бо тато сказав, щоб ми їх пригріли, ось навіщо.

ДЖОРДЖ (стороніло). О Господи!

МАРТА. Ти даси мені врешті випити? Тато сказав, щоб ми їх пригріли.

Дякую.

ДЖОРДЖ. Хай так, але ж він не мав на увазі, щоб ми з ними панькалися цілу ніч аж до ранку. Ми могли б їх запросити якось у неділю або ж...

МАРТА. Ет, пусте... А крім того, вже неділя. Уже рання-рання неділя.

ДЖОРДЖ. Але ж... це безглуздо...

МАРТА. Нехай. Одне слово, гості.

ДЖОРДЖ (поступившись, але з люттю). Гарзд.. то де ж вони? Якщо в нас гості — то де ж вони?

МАРТА. Скоро прийдуть.

ДЖОРДЖ. Але спершу вони що... подалися додому, аби виспатися, чи як?

МАРТА. Зараз вони будуть тут.

ДЖОРДЖ. Мені б дуже хотілося, щоб ти хоч зрідка ділилася зі мною... а не бухала мені кожного разу щось на голову.

МАРТА. Нічого я на тебе не бухаю.

ДЖОРДЖ. Завжди... щоразу... в тебе це заведено.

МАРТА (*дружньо-поблажливо*). Ну ж бо, Джордже!

ДЖОРДЖ. Завжди!

МАРТА. Біднесенький мій Джорджику, дам я тобі коржика! (*Джордж похмурнішає*). Ау-у-у-у... Ти що там робиш? Хнюпишся? Га? Ану поглянь сюди... Хнюпишся? Ага, ось воно що!

ДЖОРДЖ (*дуже спокійно*). Пусте, Марто...

МАРТА. Ау-у-у-у-у!

ДЖОРДЖ. Не турбуйся...

МАРТА. Ау-у-у-у! (*Жодної відповіді.*) Гей! (*Жодної відповіді.*) Гей! (*Джордж згнічено дивиться на неї.*) Гей! (*Співає.*)

Не боюсь Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф...

Ха-ха-ха-ха! (*Джордж не реагує.*) Ти що?.. Хіба тобі не смішно? А? (*З викликом.*) Це ж така сміхота... справжнісінька сміхота. Тобі що, не сподобалося, а?

ДЖОРДЖ. Та ні, нічого, Марто...

МАРТА. Ти ж ледь не помер з сміху, коли почув це на вечірці.

ДЖОРДЖ. Я посміхався. А помирати з сміху і не думав... Я посміхався, розумієш?.. Мовляв, нічого, незле...

МАРТА (*зазираючи до своєї склянки*). Ти ледь не помер з сміху.

ДЖОРДЖ. Нічого, незле...

МАРТА (*завзято*). Справжня сміхота!

ДЖОРДЖ (*терпляче*). Справді, було досить смішно.

МАРТА (*поміркувавши якусь мить*). Від тебе блювати хочеться!

ДЖОРДЖ (*зваживши її слова*). Так висловлюватися не дуже гарно,

Марто.

МАРТА. Не дуже що?

ДЖОРДЖ. Не дуже гарно так висловлюватися.

МАРТА. Мені подобається, коли ти сердишся. Знаєш, що я люблю в тобі найдужче? Твою злість. Ти такий... такий тюхтій! У тебе просто... як це?..

ДЖОРДЖ. Тонка кишка?

МАРТА. Базікало язикате! (*Пауза, потім обоє сміються.*) Гей, поклади мені ще трохи льоду. Ти ніколи не кладеш мені льоду. Чому це, а?

ДЖОРДЖ (*бере в неї склянку*). Я завжди кладу тобі лід. Просто ти його зразу з'їдаєш. Така вже в тебе звичка... гризеш лід... наче кокер-спанієль. Зламаєш коли-небудь свої великі зуби.

МАРТА. Зась! Ці великі зуби — мої!

ДЖОРДЖ. Декотрі... Декотрі — твої.

МАРТА. Своїх зубів у мене більше, ніж у тебе.

ДЖОРДЖ. Лише на два.

МАРТА. Ну а два — хіба мало?

ДЖОРДЖ. Достатньо. Цілком достатньо... зважаючи на твій вік.

МАРТА. Ану замовкни! (*Пауза.*) Молодик мені знайшовся.

ДЖОРДЖ (*із хлопчачою втіхою, наспівно*). Я на шість років молодший за тебе... Завжди був, завжди й залишусь.

МАРТА (*похмуро*). Ну... а ти он полисів.

ДЖОРДЖ. І ти також. (*Пауза. Обоє сміються.*) Салют, серденько.

МАРТА. Салют. Ходи-но сюди й поцілуй свою мамочку, міцно й смачно.

ДЖОРДЖ. Ти знаєш, зараз...

МАРТА. Тільки *міцно й смачно!*

ДЖОРДЖ (*думаючи про інше*). Я не хочу цілувати тебе, Марто. Де ті люди? Де ті твої гості?

МАРТА. Затрималися побалакати з татом... Вони прийдуть... Чому ти не хочеш поцілувати мене?

ДЖОРДЖ (*надміру прозайчно*). Бачиш, серденько, якщо я тебе поцілую, це мене збудить... я втрачу контроль над собою і візьму тебе, силою, просто тут, на килимку в нашій кімнаті, а тут саме й нагрянуть наші любі гості, і... ну ж бо, подумай, що скаже на це твій татусь.

МАРТА. Свинтюх!

ДЖОРДЖ (*погордливо*). Кувік! Кувік!

МАРТА. Ха-ха-ха-ха! Налий-но мені ще... коханий!

ДЖОРДЖ (*бере в неї склянку*). Боже ти мій, і як можна стільки жлуктити?

МАРТА (*наслідує мале дівча*). Я хочу пити.

ДЖОРДЖ. О Господи!

МАРТА (*різко обертається до нього*). Слухай-но, лебедику, та ти хропітимеш під столом, якщо схочеш перепити мене. Тож за мене не турбуйся!

ДЖОРДЖ. Марто, ти в мене давно лауреат... Нема такої премії за плюгавство, що ти не...

МАРТА. Ова... якби ти існував насправді, я б з тобою розлучилася...

ДЖОРДЖ. Слухай, ти пильнуй одного: тримайся на ногах... Знаєш, усе-таки ті люди — твої гості, і...

МАРТА. Хто це там? Не бачу... Я не бачу тебе вже стільки років...

ДЖОРДЖ. ...якщо ти відключишся, або тебе знудить, або ще щось...

МАРТА. ...тому що ти порожнє місце, абсолютний нуль...

ДЖОРДЖ. ...і спробуй все ж не заголюватися. Немає в світі огиднішого видовиська, ніж коли ти уп'єшся і задереш спідницю на голову...

МАРТА. ...нуль...

ДЖОРДЖ. ...а точніше, на голови...

Лунає мелодія вхідного дзвінка.

МАРТА. Гості! Гості!

ДЖОРДЖ (*з притиском*). Не діждуся, коли ти почнеш свої коники, Марто!

МАРТА (*так само*). Іди відчини двері.

ДЖОРДЖ (*ані з місця*). Сама іди.

МАРТА. Іди відчини, ти! (*Джордж ані ворухнеться.*) Ну я ж тобі, я...

ДЖОРДЖ (*вдає, що плює на неї*). ...маєш...

Знов лунає дзвоник.

МАРТА (*кричить*). Заходьте! (*До Джорджа, крізь зуби.*) Я тобі що сказала! Відчини!

ДЖОРДЖ (*ледь усміхнувшись, ступає до дверей*). Гаразд, кохана... чого тільки кохана зволить. (*Став.*) Тільки не виступай, ото й тільки.

МАРТА. Не виступати? Не виступати? Це що за вирази? Про що це ти?

ДЖОРДЖ. Ти знаєш. Тільки не виступай.

МАРТА. Це ти що, нахапався у своїх студентів, а? Що ти маєш на увазі? Що це значить — *не виступати*?

ДЖОРДЖ. Не виступай щодо сина, ото й тільки.

МАРТА. За кого ти мене маєш?

ДЖОРДЖ. За людину, здатну на все.

МАРТА (*виведена із себе*). Он як? Ну що ж, захочу — заведу мову й про сина.

ДЖОРДЖ. Дай йому спокій.

МАРТА (*погрозово*). Він так само мій, як і твій. Захочу — говоритиму й про нього.

ДЖОРДЖ. Я тобі не раджу, Марто.

МАРТА. От і чудово. (*Стук у двері.*) Заходьте! Іди відчини!

ДЖОРДЖ. Я тебе попередив.

МАРТА. Та чула вже... Гаразд. Іди відчини!

ДЖОРДЖ (*іде до дверей*). Іду, кохана... чого тільки кохана зволить. Як усе ж таки приємно, що в наш час, у наші дні, ще існують люди з гарними манерами. Як усе-таки приємно, що існують іще виховані люди, котрі не вдираються в чужі квартири навіть тоді, коли чують, що звідти гарчить на них якась людиноподібна почвара!..

МАРТА. Іди ти!..

Одночасно з останньою Мартиною реплікою Джордж розчиняє навстіж вхідні двері. На порозі — ГАНІ та НІК. Коротка мовчанка, потім...

ДЖОРДЖ (нібито радіє, що впізнав їх, а насправді страшенно задоволений з того, що Гані та Нік чули Мартину лайку). А-а-а-а!

МАРТА (трохи голосніше, ніж слід, аби згладити незручність). Привіт! Привіт... заходьте!

ГАНІ та НІК. Здрастуйте, ось і ми... привіт... (і т. п. за бажанням).

ДЖОРДЖ (дуже стримано). Оце, значить, і є наші любі гості.

МАРТА. Ха-ха-ха-ха! Не зважайте на старого буркотуна. Заходьте, дітки... Віддайте ваші пальта і все інше старому буркотуну.

НІК (без будь-якого виразу). Знаєте, мабуть, даремно ми прийшли...

ГАНІ. Атож... уже пізно, і...

МАРТА. Пізно! Ви що, смієтеся? Кидайте куди попало ваші пальта і йдіть сюди.

ДЖОРДЖ (недбало, відходячи од дверей). Куди попало... на меблі, на підлогу... у нас цілковита воля.

НІК (до Гані). Казав же я тобі, що не слід нам іти.

МАРТА (громоподібно). Я вам що сказала — заходьте! Ну ж бо!

ГАНІ (підхихикує, заходячи з Ніком до кімнати). Ой лишенько!

ДЖОРДЖ (передражнює підхихикування Гані). Хі-хі-хі-хі!

МАРТА (круто повертається до Джорджа). Ти, засранці, ану мовчок!

ДЖОРДЖ (весь — ображена цнота). Марто! (До Гані й Ніка.) Марта страшенно любить лаятись, це щось неймовірне.

МАРТА. Ну, дітки, сідайте.

ГАНІ (сідає). Як у вас гарно!

НІК (недбало). Справді... дуже мило.

МАРТА. Дякую, я рада.

НІК (киває на абстрактну картину). А це?.. Що це за художник?

МАРТА. Це? А, це один...

ДЖОРДЖ. ...один вусатий грек, котрого Марта згвалтувала якось увечері в...

МАРТА. Ха-ха-ха-ха! Дай-но діткам випити, Джордже. Що ви п'єте, дітки? Що вам налити, а?

НІК. Гані, ти що будеш?

ГАНІ. Не знаю, любий... Може, трохи бренді? «Не мішати — чудово себе почувати». (Підхихикує.)

ДЖОРДЖ. Бренді? Самого бренді? Це запросто. (Йде до бару.) Ну а вам що, га?

НІК. Віскі з льодом, якщо ви не проти.

ДЖОРДЖ (наливаючи). Проти? Ні, я не проти. Чого б це я мав бути проти? Марто? Тобі чистого?

МАРТА. Звісно. «Не мішати — чудово себе почувати».

ДЖОРДЖ. Мартині смаки в напоях останнім часом дещо підупали, спростилися... набули остаточної форми. Раніше, коли я залицявся до неї, — не знаю, чи це те слово, — але коли я залицявся до Марти...

МАРТА (весело). Коли ти злигався зі мною, любий!

ДЖОРДЖ (подає Гані та Нікові їхні склянки). Хай би там як, але коли я залицявся до Марти, вона завжди замовляла щось страхітливе! Ви собі не уявляєте! Ми заходили до бару... розумієте, до звичайнісінького бару, ну, знаєте... віскі там, пиво, бурбон... вона скривить мордочку, замислиться тяжко, і маєш: коктейль «Александр» з бренді, коктейль крем-какао з вершками, джин з лимонним соком, чаші з палаючим пуншем... якісь лікери в сім шарів.

МАРТА. А які вони були смачні... Я їх любила.

ДЖОРДЖ. Саме жіночі напої.

МАРТА. Е-е, а де мій щирець?

ДЖОРДЖ (повертається до бару). Але з роками до Марти прийшло відчуття істинного... розуміння того, що вершки смакують до кави, а не до горілки, лимонний сік — до пирогів, а алкоголь... (подає Марті її склянку)

чистий і простий... тримай, ангеле мій... для чистих і простих людей. (*Підносить свою склянку.*) За сліпе духовне око, за сердечний супокій і за цироз печінки. До денця, всі разом.

МАРТА (*до всіх*). Будьмо, любі. (*Усі п'ють*). В душі ти поет, Джордже... щось є в тобі від Ділана Томаса, і це вражає мене прями́сінько в одне місце.

ДЖОРДЖ. Як ти можеш! При гостях!

МАРТА. Ха-ха-ха-ха! (*До Гані з Ніком.*) Гей, ану! (*Співає, диригуючи затиснутою в руці склянкою. Гані приєднується до неї наприкінці.*)

Не боюсь Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф.
Не боюсь Вірджинії Вульф...

МАРТА й ГАНІ регочуть; НІК посміхається.

ГАНІ. О, це було так смішно! Ну так смішно...

НІК (*підхоплює*). Атож... справді.

МАРТА. Я думала, що лусну зо сміху. Слово честі... Я справді думала, що лусну. А Джорджеві не сподобалось... Джордж вважає, що це зовсім і не смішно.

ДЖОРДЖ. Господи, Марто, ну що нам, знов за рибу гроші?

МАРТА. Просто я хочу тебе присоромити, ангеле мій, а то ти почуття гумору зовсім розгубиш.

ДЖОРДЖ (*надміру терпляче, до Гані й Ніка*). Марта вважає, що я сміявся недостатньо голосно. Марта вважає, що доки... як це вона вишукано вислови́лась... доки ти не «луснеш зо сміху», тобі не весело. Розумієте? Поки ти не іржеш, мов жеребець, тобі зовсім не смішно.

ГАНІ. А я так веселилася... вечір був такий славний.

НІК (*удаючи захват*). Авжеж.

ГАНІ (*до Марти*). А ваш батько! Він просто чудо!

НІК (*як і перше*). Авжеж.

ГАНІ. Слово честі.

МАРТА (*із щирою гордістю*). О, він у мене — те що треба, повірте! Те що треба.

ДЖОРДЖ (*до Ніка*). Тільки спробуйте не повірити!

ГАНІ (*докірливо*). Ну-у-у... Він — справді надзвичайна людина.

ДЖОРДЖ. Не маю жодного наміру розвінчувати його. Усім відомо, що він — бог.

МАРТА. Дай спокій моєму батькові.

ДЖОРДЖ. Слухаюсь, кохана. (*До Ніка.*) Я просто хотів сказати... Якби ви стільки висиділи на всіх отих вечірках для викладачів, скільки висидів я...

НІК (*нехтуючи його спробою порозумітися*). Але я таки вдячний професорові. Окрім того, що мені сподобався вечір, мені все це дороге. Розумієте, коли ти ще зовсім новачок... (*Джордж дивиться на нього з недовірою.*) А тебе знайомлять з усіма, представляють... зав'язуються якісь стосунки...

МАРТА. Тато розуміє, що й до чого.

НІК (*чомусь без ентузіазму*). Чудова людина.

МАРТА. Ще б пак!

ДЖОРДЖ (*до Ніка, довірчо, але пошепки*). Ось я вам повідаю таємницю, хлопчику. Є в світі й простіші речі, ніж бути чоловіком ректорової доньки... якщо ти викладаєш в університеті. Є речі куди простіші.

МАРТА. Деякі чоловіки багато віддали б за таке одруження.

ДЖОРДЖ (*спокійно*). На жаль, Марто, дійсність свідчить, що жертвувати доводиться найінтимнішою частиною тіла.

МАРТА (*сповнена люті й презирства*). Ух-х-х ти ж!..

ГАНІ (*хугко встає*). Чи не могли б ви мені показати, де тут у вас... (*Голос її згасає.*)

ДЖОРДЖ (*до Марти, киваючи на Гані*). Марто...

НІК (*до Гані*). Тобі зле?

ГАНІ. Все гаразд, любий, Я хочу... напудрити ніс.

ДЖОРДЖ (*оскільки Марта не реагує*). Марто, покажи їй, де власна... так би мовити...

МАРТА. Га? Що? А! Ну звісно! *(Встає.)* Вибачте, ходімо. Я покажу вам наш дім.

ГАНІ. Мені треба...

МАРТА. ...помити руки? Авжеж... ходімо зі мною. *(Бере Гані під руку. До чоловіків).* А ви поки можете поговорити на ваші чоловічі теми.

ГАНІ *(до Ніка)*. Ми скоро повернемося, любий.

МАРТА *(до Джорджа)*. Гляди, Джордже, бо ти мене доведеш!

ДЖОРДЖ *(щасливо)*. От і чудово.

МАРТА. Ні, справді, Джордже.

ДЖОРДЖ. Гаразд, Марто... Гаразд... Вимітайтеся.

МАРТА. Справді ж бо.

ДЖОРДЖ. Тільки дивись, не писни... ти знаєш про що.

МАРТА *(з несподіваною люттю)*. Про що захочу, чорт забирай, про те й говоритиму, Джордже!

ДЖОРДЖ. Гаразд, гаразд. Щезни!

МАРТА. Про що тільки захочу, чорт забирай! *(Тягне Гані за собою.)*

Ходім...

ДЖОРДЖ. Щезни. *(Жінки виходять.)* Так, ну то що ви питимете?

НІК. Навіть не знаю... Мабуть, знову бурбон.

ДЖОРДЖ *(бере Нікову склянку і йде до бару)*. А там, на Парнасі, ви пили те саме?

НІК. Де «там»?

ДЖОРДЖ. На Парнасі.

НІК. Щось я не втямлю...

ДЖОРДЖ. Ет, пусте. *(Подає йому склянку.)* Одна порція бурбону.

НІК. Дякую.

ДЖОРДЖ. Це в нас із старенькою Мартою такий собі жарт. *(Сідає.)* Вам подобається в нас?

НІК *(розглядаючись по кімнаті)*. Так... тут... тут гарно.

ДЖОРДЖ. Я маю на увазі університет.

НІК. А-а, а я подумав був...

ДЖОРДЖ. Та вже знаю, про що ви подумали. *(Пауза.)* Але я питав про університет.

НІК. Так... мені подобається... тут добре. *(Оскільки Джордж так і сидить, утупивши в нього очі.)* Дуже добре. *(Джордж так і сидить.)* А ви... ви тут уже давно, правда?

ДЖОРДЖ *(неуважливо, наче не розчув)*. Що? А-а, так. Відтоді як я одружився з... е-е; як же це її... е-е... з Мартою. І навіть раніше. *(Пауза.)* Я тут усе життя. Заклад наш маленький і все таке інше. На факультетах у нас захоплюються постільною музикою.

НІК. Сер?

ДЖОРДЖ. Розумієте, музикою займаються в постелях... Ет, пусте. Тільки не величайте мене сером, як оце щойно... із знаком запитання в кінці. Отак-от: «Сер?» Я розумію — це не що інше, як знак поваги *(кривиться)* до старших... але... е-е... так як ви це робите... Знаєте... «Сер?.. Мадам?..»

НІК *(злегка й ухильно посміхається)*. Не мав наміру вас образити.

ДЖОРДЖ. А скільки вам років?

НІК. Двадцять вісім.

ДЖОРДЖ. А мені сорок з гаком.

НІК *(нишпорить очима по кімнаті, шукаючи попільничку)*. По-моєму, виглядаєте ви... чудово.

ДЖОРДЖ. Я завжди був сухорлявий... Я не набрав і п'яти фунтів відтоді, як був вашого віку. Я ходжу грати в гандбол. А ви скільки важите?

НІК. Я...

ДЖОРДЖ. Фунтів сто п'ятдесят п'ять чи сто шістдесят... десь так? А в гандбол ви граєте?

НІК. Так, граю... але... Тобто так собі.

ДЖОРДЖ. Ну, тоді... якось ми зіграємо. А Марта показує на сто вісім... років. А важить вона трохи більше. А скільки вашій дружині? * 11

НІК *(дещо збитий з пантелику)*. Двадцять шість.

ДЖОРДЖ. Марта — чудова жінка. Думаю, вона важить фунтів так із сто десять.

НІК. Ваша... дружина?..

ДЖОРДЖ. Ні, ні, соколику. Ваша! *Ваша* дружина. Моя дружина — Марта.

НІК. Так, я знаю.

ДЖОРДЖ. Якби ви були одружені з Мартою, ви знали б, що то за щастя. (Пауза.) Але якби і я був одружений з вашою дружиною, я знав би, що то за щастя також... хіба ні?

НІК (по паузі). Так.

ДЖОРДЖ. Марта каже, що ви на математичному факультеті чи щось подібне.

НІК (наче всоге). Ні... не на математичному.

ДЖОРДЖ. Марта рідко помиляється... може, ваше місце все ж на математичному чи щось подібне.

НІК. Я біолог. Я на біологічному факультеті.

ДЖОРДЖ. То ось ви хто! Ви із тих, хто заварив усю оту халепу... кроїти всіх на один копил, тасувати хромозони чи що там іще. Правильно я кажу?

НІК (з легенькою посмішкою). Не зовсім. Хромосоми.

ДЖОРДЖ. Я десь читав, що наукова фантастика — насправді зовсім не фантастика... що ви, біологи, переставляєте гени так, щоб усі ми стали на один копил. Але ж стривайте, я цього зовсім не хочу! Це ж... неподобство! Ну ось... погляньте на мене! Невже це й справді так прекрасно... якщо кожному буде сорок з гаком, а він виглядатиме на п'ятдесят п'ять?

НІК. Річ у тім, що генетика, про яку ви оце розводитеся...

ДЖОРДЖ. Ет!.. (Помахом руки уриває розмову на цю тему.) Наука ця дуже сумна... дуже... прикра. Але в історії все куди... прикріше. А я — на історичному факультеті.

НІК. Так... ви казали.

ДЖОРДЖ. Я знаю, що казав... І, можливо, скажу ще не раз. Марта частенько повторює, що я *при* історичному факультеті... хоча мав бути *сам* історичним факультетом... цебто, я лише викладач, а мав би очолювати його. А я от не очолюю.

НІК. Я теж не очолюю біологічний факультет.

ДЖОРДЖ. Та вам же лише двадцять один рік!

НІК. Двадцять вісім.

ДЖОРДЖ. Двадцять вісім! Можливо, коли вам виповниться сорок з гаком, а виглядатимете ви на п'ятдесят п'ять, ви таки очолите історичний факультет...

НІК. Біологічний.

ДЖОРДЖ. Біологічний факультет. А я таки очолював історичний факультет протягом чотирьох років, під час війни, але тільки тому, що людей було обмаль. А тоді всі повернулися... бо нікого так і не вбило. Отака вона, наша Нова Англія! Це ж здуріти можна! Жодному з усього нашого міста не одірвало голову. Це геть неприродно. (Замислюється.) У вашої дружини зовсім немає стегон... правда ж, немає?

НІК. Правда... немає.

ДЖОРДЖ (розглядаючи стелю). Що вони там роблять? Мабуть, отут, саме над нами.

НІК (удавано пожвавлено). Жінки — що ви хочете!

ДЖОРДЖ (вступлює в Ніка перебільшено скептичний погляд, тоді задумується про інше). Жодного сучого сина не вбило. Звісно, ніхто не бомбив Вашингтон. Ні... все ж таки це несправедливо. У вас є діти?

НІК. Так... ні... ще ні. (Пауза.) А у вас?

ДЖОРДЖ (майже з викликом). Мені належить знати, а вам — з'ясувати.

НІК. Он як?

ДЖОРДЖ. Бездітні, еге ж?

НІК. Поки що.

ДЖОРДЖ. У всіх людей... гм... з'являються діти. А ви наміряєтеся виготовляти їх у пробірках, га? Ви, біологи. Діточок. Тоді всі інші... кому заманеться.. можуть паруватися донесхочу. А як тоді бути з податками? Хоч

кому це спало на думку? (Нік, не в змозі придумати нічого кращого, тихенько підсміюється.) Але ж ви матимете дітей... у будь-якому разі. Всупереч історії.

НІК (ухильно). Так... певно. Ми... хочемо трохи... зачекати... доки облаштуємося. Я не думаю, що ми тут... назавжди.

ДЖОРДЖ. Ну то не прохопіться про це нікому. Старому це не сподобається. Мартиному батькові потрібні лояльні й віддані... співробітники. Я хотів ужити інше слово. Мартиному батькові потрібно, щоб його співробітники приліпилися до стіни його закладу, наче плющ... пустили тут пагіння й зістарились... і щоб вони померли при виконанні своїх обов'язків. Скількох дітей ви матимете?

НІК. Я... я не знаю... Моя дружина...

ДЖОРДЖ. З вузькими стегнами. (Встає.) Випиймо.

НІК. Так.

ДЖОРДЖ. Марто! (Жодної відповіді.) Чорт! (До Ніка.) Ви запитали мене, чи знаю я жінок... Так от, чого я не знаю про жінок, то це того, про що вони розмовляють, коли чоловіки розмовляють без них. (З відсутнім поглядом.) Якимось треба буде з'ясувати.

ГОЛОС МАРТИ. Чого тобі там?

ДЖОРДЖ (до Ніка). Які божественні звуки, правда?

ГОЛОС МАРТИ. Джордже!

ДЖОРДЖ (до Ніка). А ви вважаєте, що в жінках... криється таємниця?

НІК. Бачте... і так, і ні.

ДЖОРДЖ (порозуміло кивнувши). Атож. (Рушає в передпокій і мало не наскакує на Гані, що саме повертається.) О! Ну нарешті хоч одна з'явилася! Гані йде до Ніка. Джордж ступає ще кілька кроків до передпокою.

ГАНІ (до Джорджа). Вона вже спускається. (До Ніка.) Тобі слід було б оглянути їхній дім, любий... Такий чудовий старий будинок...

Нік. Так, я...

ДЖОРДЖ. Марто!

ГОЛОС МАРТИ. Бога ради, ти можеш замовкнути хоч на мить, га?

ГАНІ (до Джорджа). Зараз вона зійде... вона перевдягається.

ДЖОРДЖ (не ймучи віри). Вона — що? Вона перевдягається?

ГАНІ. Так.

ДЖОРДЖ. Надягає все зовсім інше?

ГАНІ. Тільки сукню.

ДЖОРДЖ (з підозрою). Навіщо?

ГАНІ (з коротеньким нервовим смішком). Так їй, мабуть, буде... зручніше.

ДЖОРДЖ (дивиться погрозово в передпокій). Перевдягається вона, га?

Перевдягається!

ГАНІ. Але ж, Боже мій, я думаю...

ДЖОРДЖ. Нічого ви не розумієте!

ГАНІ (до Джорджа, бадьоро). Я оце щойно, хвилину тому дізналася, що у вас є син.

ДЖОРДЖ (круто повертається, наче приголомшений ударом у спину). Що?!

ГАНІ. У вас син. А я й не знала.

НІК. Ваше діло знати, а наше — з'ясувати. Він уже, мабуть, зовсім великий...

ГАНІ. Двадцять один рік... Завтра... завтра в нього день народження.

НІК (з переможною посмішкою). Ну от!

ДЖОРДЖ (до Гані). Вона розказала вам про нього?

ГАНІ (неспокійно). Та певно ж.

ДЖОРДЖ (викривальним тоном). Вона розказала вам про нього!

ГАНІ (нервово хихотнувши). Так.

ДЖОРДЖ (скорше сам до себе). Ну гаразд, Марто... Гаразд!

НІК. Ти щось зблідла, Гані. Може, хочеш випити?

ГАНІ. Так, любий... ще трохи бренді. Саму крапельночку.

ДЖОРДЖ. Гаразд, Марто!

НІК. Можна, я скористаюся вашим... е-е... баром?

ДЖОРДЖ. Що? А, ну звісно... звісно... скільки завгодно. Пийте собі...

З роками ви відчуватимете в цьому все нагальнішу потребу. (До Марти, наче вона тут, у кімнаті.) Ах ти ж підла гадина!.

ГАНІ (аби пом'якшити Джорджеві слова). Котра година, любий?

НІК. Пів на третю.

ГАНІ. О, так пізно... нам уже час додому.

НІК (тихо, до Гані). Скоро підемо.

ДЖОРДЖ (з притиском). Ну що ви... нікуди ви не підете. Марта перевдягається... і перевдягається вона не заради мене. Заради мене Марта перевдягалася вже й не пригадую коли. А коли вже Марта перевдягається, це означає, що ми просидимо тут... не день і не два. Вам виявлено шану, і ви не повинні забувати, що Марта — дочка нашого обожнюваного шефа. Вона його... праве яєчко, так би мовити.

НІК. Можливо, ви мене не зрозумієте... але я просив би вас утриматись від подібних висловлювань у присутності моєї дружини.

ГАНІ. Та обличш...

ДЖОРДЖ (скептично). Справді? Ну що ж, ви маєте слухність... Краще ми почуємо усе це від Марти.

МАРТА (входить). Що ви почувете? (Вона перевдяглася; у цій сукні вона відчувається, певно, зручніше, але... але що куди важливіше... виглядає як-найзвабливіше.)

ДЖОРДЖ. А ось і ти, сонце моє!

НІК (вражено підводиться). Ого, ну і...

ДЖОРДЖ. У цій сукні Марта... завжди ходить у неділю до церкви!

ГАНІ (з ледь уловимим несхваленням). О, вам дуже личить.

МАРТА (крутиться на всі боки). Подобається? От і чудовенько. (До Джорджа.) Що це ти репетував тут до мене нагору, мов не при собі?

ДЖОРДЖ. Ми скучили, люба... ми скучили за твоїм ніжним вуркитливим голосочком.

МАРТА (вирішує пустити це повз вуха). А-а! Ну тоді бігцем до бару...

ДЖОРДЖ (і далі тим же тоном). ...і налий своїй матусі повнішіньку гарнюшіньку шкляночку.

МАРТА (хихоче). Правильно. (До Ніка.) Ну що, ви тут гарненько побалакали наодинці? Чоловіки, як завжди, розв'язують світові проблеми.

НІК. Та ні, ми...

ДЖОРДЖ (хутко). Над чим ми такі сушили голови, якщо тобі це справді цікаво, то це над тим, про що саме говорите ви нагорі.

Гані хихоче, Марта заходиться сміхом.

МАРТА (до Ніка, на превелике задоволення Гані). Слухайте, а ви — голова! Здобули ступінь магістра, коли вам було... скільки?.. Дванадцять? Ти чуєш, Джордже?

НІК. Власне, дванадцять з половиною. Та ні, як по правді, то дев'ятнадцять (До Гані.) Гані, ну нащо ти про це сказала? Це ж...

ГАНІ. О-о-о!.. Я пишаюся тобою!

ДЖОРДЖ (до Ніка). Не здивуюся, якщо одного дня ви й справді очолите історичний факультет.

НІК. Біологічний.

ДЖОРДЖ. Біологічний факультет... ну звісно ж. Я нібито весь із головою поринув у історію. О! Яка репліка! (Прибирає відповідної пози: рука на серці, голова зведена догори. Розгонистим голосом.) «Я весь із головою поринув у історію».

Нік із Гані пирскають.

МАРТА. Ха-ха-ха-ха!

ДЖОРДЖ (з певною відразою). Піду і я вип'ю чого-небудь.

МАРТА. Джордж зовсім не поринув з головою в історію... Джордж з головою поринув у справи на історичному факультеті. А в справи на історичному факультеті він поринув тому...

ДЖОРДЖ. ...тому що він не очолює історичний факультет, а лише служить при історичному факультеті. Знаємо, Марто... ми вже про все це говорили, поки ви там нагорі... чепурилися. Нема чого торочити весь час одне й те саме.

МАРТА. Гаразд, любчику, помовч. *(До Ніка й Гані.)* Джорджа засмоктав історичний факультет. Його вже давно засмоктало болото історичного факультету, ось воно як. Болото... Трясовина... Багно... Ха-ха-ха-ха! Багно. Гей ти, багно! Гей ти, багнюк!

ДЖОРДЖ *(на превелику силу зберігає спокій; тоді, ніби Марта щойно мовила до нього лише «Джордже, любий», питає).* Що, Марто? Тобі принести чого-небудь?

МАРТА *(такий хід її явно потішив).* Так... е-е... прошу, запали мені сигарету, коли твоя ласка.

ДЖОРДЖ *(зважує, як йому на це реагувати, тоді відходить).* Знаєш... я охоче потримаю тебе за руку в темряві, коли ти злякаєшся якогось страховидла, і винесу вночі пляшки від джину, щоб ніхто не побачив, скільки ти видудлила... але я не запалю тобі сигарету. І, як то кажуть, по всьому.

Ніякова мовчанка.

МАРТА *(впівголоса).* Господи! *(І зразу ж до Ніка.)* Слухайте, ви грали у футбол, а?

ГАНІ *(тому що Нік, замислившись, начебто не чує).* Любий...

НІК. Що? А, так... я грав... захисником... але все ж... більше захоплювався боксом.

МАРТА *(екзальтовано).* Боксом! Ти чуєш, Джордже?

ДЖОРДЖ *(покірливо).* Чую, Марто.

МАРТА *(до Ніка, з надмірним захватом і запалом).* Ви, мабуть, були чудовим боксером!.. Я ж бачу — обличчя у вас зовсім неушкоджене.

ГАНІ *(гордовито).* Він був чемпіоном у середній вазі. На міжуніверситетських змаганнях нашого штату.

НІК *(збентежено).* Гані...

ГАНІ. Але ж це правда.

МАРТА. Здається, у вас і тепер прекрасне тіло... правда? Ви у формі?

ДЖОРДЖ *(із притиском).* Марто... ти б постидалася...

МАРТА *(до Джорджа, але й далі дивлячись на Ніка).* Заткни пельку! *(Знов до Ніка).* Ну то як? Ви підтримуєте форму?

НІК *(зовсім не бентежачись, майже підохочуючи її).* Таки підтримую. Я ще й досі тренуюся.

МАРТА *(з двозначною посмішкою).* Та ну!

НІК. Кажу ж вам.

ГАНІ. Так... у нього тіло... як налите.

МАРТА *(з тією самою посмішкою; наміряючись налагодити особливі стосунки з Ніком).* Справді? Як це, мабуть, приємно.

НІК *(самозакохано, але не тільки до Марти).* Бачте, ніколи ж не знаєш... *(Стенає плечима.)* Цебто... коли вже воно в тебе є...

МАРТА. ...то ніколи не знаєш, де воно тобі знадобиться.

НІК. Я хотів сказати... не слід опускатися, поки змага.

МАРТА. Цілком з вами згодна. *(Обоє посміхаються, і стає очевидно: якоїсь ще не зовсім виразної згоди між ними вже досягнуто.)* Цілком з вами згодна.

ДЖОРДЖ. Марто, твоє безстидство виходить за всякі...

МАРТА. Оцього-от череванчика завжди дратує, коли розмова заходить про м'язи. А скільки ви важите?

НІК. Сто п'ятдесят п'ять...

МАРТА. Ще й понині в середній вазі, так? Блискуче. *(Різно повертається.)* Слухай, Джордже, розкажи-но їм про наші з тобою змагання з боксу.

ДЖОРДЖ *(різно ставить свою склянку, іде до дверей у передпокій).* О Господи!

МАРТА. Джордже! Та розкажи ж їм!

ДЖОРДЖ *(хворобливо скривившись).* Сама їм розкажи, Марто. В тебе це добре виходить. *(Іде.)*

ГАНІ. З ним... усе гаразд?

МАРТА *(сміється).* З ним? Звичайно. Яюсь ми з Джорджем влаштували ці змагання... Боже ти мій, двадцять років тому... за два роки по нашому одруженні.

НІК. Змагання з боксу? Між вами двома?

ГАНІ. Що, й справді?

МАРТА. Авжеж... між нами двома... справді. Ну от, як я вже сказала, це сталося двадцять років тому. Рингу, чи чогось там подібного, ну, самі знаєте, не було. Саме точилася війна, і мій тато трохи схибнувся на фізичній підготовці... тато завжди носився з фізичною підготовкою... казав, що мозок — це ще не все, що людина має ще й тіло і це просто її обов'язок тримати у формі і те, і те... розумієте? •

НІК. Еге ж.

МАРТА. Казав: якщо тіло не працює, то не працює й мозок.

НІК. Ну, це не зовсім так...

МАРТА. Можливо, я переказую і не дослівно... але близько до того. Отож одної неділі ми з Джорджем були в тата, а тоді всі зайшли за будинок, і тато сам натягнув боксерські рукавички. Тато в мене такий дужий... Ні, справді.

НІК. Так... так.

МАРТА. І він запропонував Джорджеві побоксувати з ним. Ну-у-у-у, а Джордж відмовився... може, йому не хотілося роз'юшити носа своєму благодійникові...

НІК. Атож.

МАРТА. Так от, Джордж відмовився битись, а тато напосідає: «Давайте, юначе... що ж це в мене за зять такий?..» Ну, і всяке таке інше.

НІК. Зрозуміло.

МАРТА. І поки вони отак теревенили... сама не знаю, як це сталося... я нацупила рукавички... уявляєте, я навіть не зашнурувала їх... прокралася Джорджеві за спину, так жартома, та як гукну: «Гей, Джордже!» — і одночасно б'ю хуком правою... жартома, розумієте?..

НІК. Еге ж.

МАРТА. ...а Джордж різко так обертається, і просто під мій удар, якраз щелепою... *Бемц!* (Нік сміється). Я зовсім не хотіла... слово честі. Але ж... *бемц!* Просто в щелепу... а він втрачає рівновагу, ну й звісно ж... відлітає на кілька кроків, а тоді — *ген!* — і простягається навznak... на кущики чорниць! (Нік сміється. Гані співчутливо цокає язиком і киває головою.) Це було так жахливо. Смішно і водночас так жахливо. (Замислюється, підсміюється притишено, прокручуючи в пам'яті цю сцену.) Гадаю, той випадок позначився на всьому нашому житті. Справді! Принаймні багато що можна тим випадком пояснити. (Ховаючи руки за спиною, ніким не помічений, з'являється Джордж.) Ним він пояснює, чому його засмоктав факультет чи, в кожному разі... чому він так і не вибився нагору... (Джордж наближається. Гані помічає його.) А це ж усе сталося ненароком... геть ненароком!

Джордж дістає з-за спини короткостволу рушницю й холоднокрівно націлює її Марті в потилицю. Гані з вереском схоплюється на ноги. Нік устає, і одночасно Марта оглядається на Джорджа. Той натискає на спусковий гачок.

ДЖОРДЖ. Бах!!!

Клац! Зі ствола рушниці різко вискакує, розгортаючись, велика червоножовта китайська парасолька. Гані знову скрикує, цього разу тихіше, це скорше зойк полеглий й розгубленості.

Ти готова! Бах! Ти готова!

НІК (сміється). Господи Боже!

Гані аж нетямиться від захвату. Марта регоче дуже голосно, мало не в істеричі. Джордж підпрягається й собі до загальних веселощів та сум'яття. Помалу всі вгамовуються.

ГАНІ. Боже ж ти мій!

МАРТА (весело). Де ти доп'яв цю штуку, ти, вилупку?

НІК (простягає руку по «рушницю»). Можна, я погляну?

Джордж подає йому «рушницю».

ГАНІ. Ніколи в житті я так не лякалася! Ніколи!

ДЖОРДЖ (з дещо відсутнім виглядом). Та так, позичив ненадовго. Тобі сподобалося?

МАРТА (хихоче). От вилупок!

ГАНІ (прагнучи уваги). Ніколи ще я так не лякалася... ніколи!

НІК. Це щось новеньке.

ДЖОРДЖ (нахиляється до Марти). Тобі сподобалося, га?

МАРТА. Авжеж... незле. (Тихіше.) А тепер... поцілуй мене.

ДЖОРДЖ (киваючи на Ніка з Гані). Трохи згодом, серце моє. (Та хіба ж від Марти відможешся! Вони цілуються — Джордж схилився над Мартою, що сидить. Вона бере його руку й вмощує її в себе на грудях. Джордж одразу відхиляється. Ага! Так ось куди ти вернеш! Ану, що в нас тепер — сороміцькі грища на честь гостей? Га?)

МАРТА (ображено й злобливо). Ти... скотина!

ДЖОРДЖ (це його піррова перемога). Усьому своє місце, Марто... усьому свій певний час.

МАРТА. Ах ти ж... (нецензурна лайка).

ДЖОРДЖ (до Ніка, котрий досі крутить у руках «рушницю»). Дайте-но я вам покажу... ось так, дивіться. (Згортає парасольку й знов засуває її в дуло.) Марто, а ти справді подумала, що я хочу тебе вбити?

МАРТА (уся аж пашисть від злості). Ти?.. Вбити мене?.. Ото насмішив!

ДЖОРДЖ. Ну а я, можливо... колись і вб'ю.

МАРТА. Побачимо!

НІК (бере простягнуту Джорджем склянку з випивкою). Де у вас тут вбиральня?

ДЖОРДЖ. За передпокоєм униз і ліворуч.

ГАНІ. Тільки не принось звідти ні рушниць, ні чогось такого.

НІК (сміється). Ні-ні.

МАРТА. Вам же, мабуть, не потрібна ніяка допоміжна бутафорія?

НІК. Та ні.

МАРТА (із сороміцьким натяком). Певно, що ні. І ніяких японських рушниць не потребуєте, правда?

НІК (посміхається до Марти, тоді питає в Джорджа, показуючи на столик коло дверей до передпокою). Можна, я поставлю свою склянку тут? (Не чекаючи відповіді, виходить.)

ДЖОРДЖ. Так... звичайно... чом би й ні? Недопитих склянок у нас повно по всьому домі, бо Марта їх залишає всюди... у шафі, на краєчку ванної... а одну я якось знайшов навіть у морозилці. (До Гані.) Ваш чоловік... мене просто лякає.

ГАНІ (сприймаючи його слова за жарт). Ого-о-о!

ДЖОРДЖ. Ні, справді. Він просто налякав мене отими своїми хромосомами та іншим.

МАРТА. Він на математичному факультеті.

ДЖОРДЖ. Ні, Марто... він біолог.

МАРТА (підвищує голос). На математичному!

ГАНІ (несміливо). Е-е... на біологічному.

МАРТА (із сумнівом). Ви певні?

ГАНІ (з ніяковим смішком). Хто ж, як не я... (По паузі, наче додумавши.) ...знає.

МАРТА (сердито). Та вже ж. А хтось казав, що він на математичному.

ДЖОРДЖ. Ти, Марто.

МАРТА (дратівливо виправдується). Ну, я ж не можу все пам'ятати. Мене знайомлять з п'ятнадцятьма новими викладачами і їхніми дружинами, хай їм чорт... про присутніх, звісно, не йдеться... (Гані киває, дурнувато всміхаючись.) ...і хочуть, щоб я всіх запам'ятала. (Пауза.) Ага. То він біолог? От і чудово. Біологія — це навіть краще. В ній більше... глузду.

ДЖОРДЖ. Вона не така безглузда.

МАРТА. Ні, в ній більше глузду! Тобто вона зрозуміліша. (Показує Джорджеві язика.) Будеш мене вчити! Біологія навіть краще. Вона... в саму жилу цілить! (До Ніка, який щойно повернувся.) Ви, хлопчику, попали в саму жилу!

НІК (бере зі столика свою склянку). Що?

ГАНІ (з тим самим смішком). Вони думали, що ти на математичному факультеті.

НІК. Може, це було б і краще.

МАРТА. Лишайтеся там, де ви тепер... у самій жилі.

ДЖОРДЖ. Тебе мов заціпило на цій фразі, Марто... На цій бридкій фразі.

МАРТА (до Ніка). Тут ось Джорджик каже, що ви його просто лякаєте.

Чим це ви його так лякаєте?

НІК. Навіть уявлення не маю.

ГАНІ (трохи непевним голосом). Це все через твої хромосоми, любий...

НІК. А-а, хромосоми...

МАРТА (до Ніка). Що це ще за хромосоми?

НІК. Бачте, хромосоми — це...

МАРТА. Що таке хромосоми, мені відомо, серце моє, хромосоми я люблю.

НІК. А, ну то...

ДЖОРДЖ. Марта їсть їх на сніданок... вона притрушує ними свою вівсянку. (До Марти.) Все дуже просто, Марто, цей юнак винаходить спосіб, за допомогою котрого хромосоми можна змінювати... не самотужки, звичайно, а вкупі ще з двома-трьома спільниками... генетичний код сперматозоїда перекроюється, перебудовується... щоб впливати на колір волосся і очей, статуру, потенцію... Думаю також, можна буде регулювати ступінь волосяного покриття, риси обличчя, здоров'я, діяльність мозку. Що найважливіше. Мозок. Усі відхилення будуть виправлені, відсіяні... схильність до різних хвороб зникне, довголіття — забезпечене. Це буде раса людей, вирощених у пробірках... народжених в інкубаторах... раса прекрасна й велична.

МАРТА (вражена). Гм-м!

ГАНІ (вражена). Як цікаво!

ДЖОРДЖ. Але! Поступово всі стануть на один копил... Схожими один на одного. Абсолютно всі... і я певен, що не помилюся, коли скажу; усі будуть схожими на цього ось юнака.

МАРТА. Зовсім непогано.

ДЖОРДЖ. Підозрюю, що в нас буде сутужно на музику, сутужно на малярство, зате матимемо расу людей привабливеньких, білявих і якраз у межах середньої ваги...

МАРТА. А-а-а...

ДЖОРДЖ. ...расу вчених і математиків, котрі віддано працюватимуть задля більшої слави надцивілізації.

МАРТА. Знаменито!

ДЖОРДЖ. Думаю, що в результаті цього експерименту ми втратимо... деякі свободи... але розмаїтості вже ніхто не прагнудиме. Всі інші культури й раси зрештою зникнуть... над світом запанують мурахи.

НІК. Ви вже скінчили?

ДЖОРДЖ (не звертаючи на нього уваги). І я, зрозуміло, категорично проти всього цього.

МАРТА (хтиво, до Ніка). Отже, всі виглядатимуть так само, як і ви?

НІК. Звісно. А я стану персональною машиною для злягання.

МАРТА. Як це мило!

ГАНІ (затуляє вуха долонями). Любий, не треба... не треба... не треба!

НІК (дратівливо). Вибач, Гані.

ГАНІ. Такі слова! Це ж..

НІК. Я ж уже вибачився. Тепер усе?

ГАНІ (закопилила носа). Все... (Несподівано заходиться хихотіти, мов у безумі, тоді змовкає. До Джорджа.) А коли ваш син... (Знов хихоче.)

ДЖОРДЖ. Що?

НІК (неприємно). Щось про вашого сина.

ДЖОРДЖ. Сина!

ГАНІ. Коли вже... ваш син... приїздить додому? (Хихоче.)

ДЖОРДЖ. А-а-а. (Сухо.) Марто, коли наш син приїздить додому?

МАРТА. Облиш.

ДЖОРДЖ. Чому? Я хочу знати... ти про це всім розказала. Коли він приїздить, Марто?

МАРТА. Я ж сказала тобі — облиш. Даремно я почала цю розмову.

ДЖОРДЖ. Так, Марто... в тебе такий зіпсутий смак, що ти про це всім розголосила... То коли те ледащо приїздить додому?

МАРТА. Джордж так зневажливо називає нашого сина, бо його самого постійно точать сумніви. А найбільше, в чому він сумнівається щодо нашого лед.. ха-ха-ха-ха!.. нашого сина, нашого великого дорослого сина, це те, що десь на самому денці свого єства Джордж не зовсім певен, чи його це дитина.

ДЖОРДЖ (*дуже серйозно*). Боже мій, яка ж ти зіпсута, Марто.

МАРТА. А я тобі, хлопче, торочила мільйон разів... ні з ким, крім тебе, я не дозволила б собі зачати... тобі відомо це, малюче.

ДЖОРДЖ. Яка ти розбещена!

ГАНІ (*у глибокому п'яному горі*). Ай-я-я-я-яй! Яка!..

НІК. Мені здається, це не предмет для обгово...

ДЖОРДЖ. Марта бреше. І я хочу, щоб ви втямили це негайно. Марта бреше. (*Марта сміється*.) У світі існує дуже мало речей, яких я певен... Державні кордони, рівень світового океану, політичні пакти, моральні засади — усе це й слова доброго не варте... але єдине, чого я певен у цілому нашому світі, що котиться до загибелі, це в моїй співучасті, у моїй хромосомологічній співучасті... у створенні нашого... білявоокого, синьоволосого... сина.

ГАНІ. О, я така рада!

МАРТА. Чудова промова, Джордже.

ДЖОРДЖ. Дякую, Марто.

МАРТА. Ти сьогодні в ударі... Добре. Дуже добре.

ГАНІ. Чудово... просто чудово!

НІК. Гані...

МАРТА (*до Джорджа*). У нашого сина зовсім не синє волосся... і не сині очі, коли вже на те пішло. Очі в нього зелені... як у мене.

ДЖОРДЖ. У нього сині очі, Марто.

МАРТА (*рішуче*). Зелені.

ДЖОРДЖ (*зверхньо*). Сині, Марто.

МАРТА. Гаразд, вважай, що я тобі повірила. (*До Ніка та Гані*.) У мого тата очі теж зелені.

ДЖОРДЖ. Де ж пак! У твого тата очиці маленькі й червоні... мов у білої миші. А як по правді, то він і є біла миша.

МАРТА. При ньому ти заспівав би іншої! Боягуз!

ДЖОРДЖ (*до Ніка та Гані*). Пригадуєте — кучма сивого волосся і малесенькі червоні очиці-намистинки... велика гладка біла миша.

МАРТА. Джордж ненавидить тата... Не за те, що тато йому щось там погане зробив, а за свою власну...

ДЖОРДЖ (*киває і докінчує за неї*). ...неспроможність.

МАРТА (*весело*). Атож. У самісіньке... око. (*Бачить, що Джордж іде до дверей*.) Ну й куди ж це ти вже налаштувався?

ДЖОРДЖ. Принесу ще випивки, ангеле мій.

МАРТА. А-а.. (*Пауза*.) Тоді йди.

ДЖОРДЖ (*виходячи*). Дякую.

МАРТА (*допевнившись, що Джордж таки пішов*). Бар у нього завжди в порядку... плакає його, мов малу дитину. Цей сучий син, він ненавидить мого батька. Розумієте? Ви хочете знати, чому цей сучий син ненавидить мого батька? Хочете, я вам розкажу? Ну то слухайте. Мама померла рано, і я, бачте, виросла в основному при татові... (*Пауза, замислилась*.) Я від'їздила на навчання, ну й таке інше, але жила більш-менш постійно при ньому. Боже мій, він був для мене всім! Я обожнювала його, достоту обожнювала. Та й тепер... А він також пишався мною... розумієте? Ми з ним жили в такій злагоді... більшої не буває.

НІК. Так-так..

МАРТА. А тато створив цей коледж... Я маю на увазі — зробив його таким, яким він є нині... Тато віддав йому все своє життя. Він сам — це і є коледж.

НІК. Атож, атож...

МАРТА. А коледж — це він сам. І от, коли я закінчила навчання і все таке, я повернулася сюди і якийсь час, так би мовити... сиділа й вичікувала. А тоді мені сяйнула думка, що я маю знайти собі чоловіка просто тут, у коледжі... І тоді це не видавалося таким безглуздом, нєяке все обернулося згодом. Річ у тім, що в тата завжди було розвинуте почуття історії... спадкоємності... і у нього

в мозкові весь час крутилася одна думка — що треба виростити наступника, коли сам тато вже піде на відпочинок. Спадкоємця... ви розумієте?

НІК. Так, розумію.

МАРТА. І це цілком природно. Коли ти щось створив, тобі хочеться передати це комусь у надійні руки. Тож я стала, так би мовити, приглядатися — а може, щось і вийде з кимось із новеньких викладачів. Шукала можливого наступника. (Сміється). Але майже всі новенькі були, зрозуміло... одружені.

НІК. Певна річ.

МАРТА (з незрозумілою посмішкою). Як і ви, дитинко.

ГАНІ (безтямною луною). Як і ви, дитинко.

МАРТА (іронічно). А тоді з'явився Джордж... І ось з'являється Джордж.

ДЖОРДЖ (заходить із пляшками). І ось з'являється Джордж, навантажений випивкою. Про що йдеться цього разу, Марто?

МАРТА (незворушно). Розповідаю їм одну історію. Сідай, тобі буде теж корисно послухати.

ДЖОРДЖ (не сідає, ставить пляшку в бар). Добренько.

ГАНІ. Ви повернулися?

ДЖОРДЖ. Саме так.

ГАНІ. Любий! Він повернувся!

НІК. Атож, я бачу... бачу.

МАРТА. На чому я спинилась?

ГАНІ. Я така рада.

НІК. Цс-с-с-с!

ГАНІ (наслідує його). Цс-с-с-с!

МАРТА. І ось з'являється Джордж. Правильно. Молодий... інтелігентний... і... дженджуристий, і... уявіть собі, навіть привабливий...

ДЖОРДЖ. ...і молодший за тебе...

МАРТА. ...і молодший за мене...

ДЖОРДЖ. ...на шість років...

МАРТА. ...на шість років... А мені до цього байдуже, Джордже... І ось він, із своїм променистим поглядом, з'явився на історичному факультеті. І ви знаєте, що я, дурна квочка, учворила? Знаєте? Я вклепалася в нього.

ГАНІ (мрійливо). Як це гарно!

ДЖОРДЖ. Авжеж. На це варто було подивитись. З вечора до ранку вона нявкала на лужку під моїм вікном і дерла газон пазурами... Я не міг працювати.

МАРТА (вдоволено сміється). Я справді вклепалася... У це от... у те, що перед вами.

ДЖОРДЖ. У Марти таке романтичне серце.

МАРТА. Щира правда. Отож я вклепалася в нього. І одруження наше, здавалося, мало прислужитися ще й ділу. Адже тато саме підшукував когось...

ДЖОРДЖ. Стривай-но, Марто...

МАРТА. ...собі в наступники, коли він сам піде...

ДЖОРДЖ (крижаним голосом). Стривай-но, Марто...

МАРТА. ...піде на спочинок, і тому я думала...

ДЖОРДЖ. Годі, Марто!

МАРТА (роздратовано). Чого тобі треба?

ДЖОРДЖ (аж надто терпляче). Я думав, ти розповідаєш, як ми зустрічалися, Марто... Я й гадки не мав, що ти поведеш мову зовсім про інше.

МАРТА (з викликом). А от і поведу!

ДЖОРДЖ. На твоєму місці я не став би цього робити.

МАРТА. Он як.. не став би? Та ти ж не на моєму місці!

ДЖОРДЖ. Досить того, що ти прохопилася сама знаєш про що...

МАРТА (куди м'якше). Про що? Про що?

ДЖОРДЖ. ...про нашу єдину втіху... нашого нащадка... маленького ледаща... (наче виплюнув) про нашого сина... і якщо зараз ти станеш розводитися ще й про те, інше, ти виведеш мене із себе, попереджаю тебе.

МАРТА (сміючись з нього). Та невже? Невже?

ДЖОРДЖ. Я тебе попередив.

НІК. Ви вважаєте, нам треба це вислуховувати?..

МАРТА. Попередив — і добре! (Помовчавши, до Ніка та Гані.) Так от,

я вийшла заміж за цього сучого сина, і в мене все вже було розписано... Він мав готуватися... ні, його мали готувати!.. до того, щоб одного дня... спершу очолити історичний факультет, а згодом, коли тато піде на спочинок, стати ректором, розумієте? Отак воно все передбачалося. (До Джорджа, що стоїть коло бару спиною до неї.) Ти починаєш злоститися, хлопче? А? (Знов до Ніка та Гані.) Ось як воно все передбачалося. Якнайпростіше. І тато теж, здавалося, пристав на мою ідею. Спершу. Поки не приглянувся до нього років за два! (Знов до Джорджа.) Ти злостишся ще дужче? (До Ніка та Гані.) Поки не приглянувся до нього років за два і дійшов висновку, що, мабуть, то була не така вже й чудова ідея... що наш Джорджик — тюхтій... що немає в ньому отієї жилки!

ДЖОРДЖ (так і стоїть спиною до всіх). Облиш це, Марто!

МАРТА (зловтішно). Дідька лисого! Бачте, Джордж... не заповзятливий... недостатньо рішучий. Він звичайнісінький... (кидає це слово Джорджеві в спину) нікчема! Неприторенний... довершений... тупий... нікчема!

Дзень! Одразу ж після другого «нікчеми» Джордж торохає пляшкою по бару, та так і стоїть, не обертаючись, затискаючи в руці шийку від пляшки. Тиша, усі завмерли. Нарешті...

ДЖОРДЖ (мало не плачучи). Я казав тобі: облиш, Марто.

МАРТА (прикинувши, як їй поводитися далі). Сподіваюся, пляшка була порожня, Джордже? Навіщо переводити марно добре віскі... та ще й при твоїй платні! (Джордж упускає шийку від розбитої пляшки на підлогу і стоїть незрушно.) Ти ж одержуєш не як професор (До Ніка та Гані.) Розумієте, він — не особистість. Уявляєте, як тато в ньому розчарувався? І ось я тепер захрясла поруч із цим нікчемою...

ДЖОРДЖ (повертається до неї). Замовкни, Марто!..

МАРТА. ...цим багнюком з історичного факультету...

ДЖОРДЖ. ...замовкни, Марто, замовкни...

МАРТА (усе голосніше, щоб її було чути). ...одруженим із ректорою дочкою, від якого чекали якихось звершень, а він виявився порожнім місцем, книгогризом, таким бісовим тугодумом, що ні на що інше його не стає. Де вже там йому шануватися!.. Гаразд, Джордже!

ДЖОРДЖ (спершу тихіше од Марти, а затим намагаючись перекричати її). Я сказав: замовкни! Гаразд... гаразд! (Співає.)

Не боюсь Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф,
Не боюсь Вірджинії Вульф.
Зовсім не боюсь!

ГАНІ (приєднується до Джорджа й виводить п'яним голосом).

Не боюсь Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф... (і т. д.)

МАРТА. Припиніть зараз же!

Недовга мовчанка.

ГАНІ (встає і йде до передпокою). Мене нудить... Мене нудить... Мене зараз виверне. (Виходить.)

НІК (іде за нею). О Боже! (Виходить.)

МАРТА (подається за ними, оглядається й дивиться на Джорджа з презирством). Ах ти ж Господи! (Виходить.)

Джордж лишається на сцені сам.

З а в і с а

Д і я д р у г а

ВАЛЬПУРГІЄВА НІЧ

ДЖОРДЖ сам. Повертається НІК.

НІК (помовчавши). Думаю... усе вже гаразд. (Відповіді немає.) Йй... таки не слід було пити. (Відповіді немає.) Вона така... тендітна. (Відповіді немає.) М-м... із завузькими стегнами, як ви сказали. (Джордж непевно всміхається.) Мені справді дуже незручно.

ДЖОРДЖ (неголосно). А де моя цукерочка? Де Марта?

НІК. Вона варить каву... на кухні. От тільки їй нездужається.

ДЖОРДЖ (занурений у власні думки). Марті? Та ви що, ніколи в житті вона не скаржиться на нездужання, хіба лиш коли їде на курорт...

НІК (також тихо). Ні, ні, це моїй дружині... це їй... нездужається. А ваша дружина — Марта.

ДЖОРДЖ (скрушно). Так.. я знаю.

НІК (мов констатуючи факт). А вона й не буває ніколи на курорті.

ДЖОРДЖ. Ваша дружина?

НІК. Ні. Ваша.

ДЖОРДЖ. А-а! Моя! (Пауза.) Ні, моя не буває... А от я б не від того. Цебто, якби я був на її місці... то побував би. Але я не на її місці... і тому нікуди не поїду. (Пауза.) Але хотілось би. Тут нас часом так трусить!

НІК (незворушно). Атож... я певен.

ДЖОРДЖ. Ви самі щойно бачили.

НІК. Я намагаюся не...

ДЖОРДЖ. Встрявати. Еге? Ви це хотіли сказати?

НІК. Так... це.

ДЖОРДЖ. Ще б пак!

НІК. Якось воно... незручно.

ДЖОРДЖ (саркастично). Справді, еге?

НІК (відверто зневажливо). Я тільки не розумію, навіщо вам уплутувати в такі сцени сторонніх людей?

ДЖОРДЖ. Мені?

НІК. Якщо вам із вашою... дружиною... кортить накидатися одне на одного, мов якісь дикі...

ДЖОРДЖ. Мені? Це мені кортить?

НІК. ...мов якісь дикі звірі, я не розумію, чого б вам не жирувати, коли поруч нікого...

ДЖОРДЖ (сміх крізь гнів). Гей ти, бундючний жевжику...

НІК (уже з погрозою). Ви це облиште... добродію! (По паузі). Вибирайте слова.

ДЖОРДЖ. ...вчений.

НІК. Я старших од себе не б'ю.

ДЖОРДЖ (зваживши почуте). Ага. (Пауза). Ви б'єте молодших од себе... і дітей... жінок... пташок. (Бачить, що Ніка ці слова мало діймають.) Ну, звісно ж, ваша правда. Спостерігати, як двоє немолодих людей, з обличчями, налитими кров'ю, важко сапаючи, мотлошать одне одного, за кожним другим разом хиблячи — видовисько не з приємних.

НІК. О-о, ви двоє не хибите... ви б'єте точно в ціль. Це справляє враження.

ДЖОРДЖ. Вашу дружину часто нудить, еге ж?

НІК. Я такого не казав. Я сказав, що їй нездужається.

ДЖОРДЖ. А-а. Я думав, ви мали на увазі...

НІК. Взагалі-то так... Вона... її часто вивертає. І якщо вже почне... то це триває хтозна-скільки. Цебто годинами може тривати... Не щодня, але... регулярно.

ДЖОРДЖ. По ній хоч годинник звіряй, еге?

НІК. Та десь так.

ДЖОРДЖ. Випиймо?

НІК. Охоче. (Поки Джордж з його склянкою іде до бару, говорить незворушно, а все ж із відчутною неприязню.) Я одружився з нею тому, що вона завагітніла.

ДЖОРДЖ (помовчавши). Он як? (Пауза). Але ж ви сказали, що у вас немає дітей... Коли я запитав вас, ви відповіли...

НІК. Як виявилось... нічого в неї не було. Вагітність на ґрунті істерії. Вона розпухла, а тоді все минуло.

ДЖОРДЖ. І поки вона розпухла, ви з нею і побралися.

НІК. А тоді все минуло. (Обидва сміються, хоча й самі трохи здивовані з цього.)

ДЖОРДЖ. М-м... Я наливаю вам бурбону.

НІК. М-м... гаразд, бурбону.

ДЖОРДЖ (*усе ще стоїть коло бару*). Коли мені було шістнадцять років і я ходив до школи, ще за часів Пунічних воєн, декілька з нас першого ж дня канікул, перед тим як роз'їхатись по домівках, звичайно подавалися до Нью-Йорка, і ввечері той наш гуртик завжди навідувався до нелегальної пивнички, яку тримав такий собі гангстер, батько одного з наших хлопців,— це ж бо було ще за Великого експерименту, або ж «сухого закону», як його частіше називають, у роки, скрутні для чарколюбів і привільні для всіляких пройдисвітів та полісменів,— отож ми ходили до тієї пивнички, пили там разом із дорослими і слухали джаз. І ось одного вечора в нашій компанії був такий собі п'ятнадцятилітній хлопчина, котрий за кілька років до того застрелив свою матір з рушниці — випадково, цілком випадково, я не сумніваюся, що в нього не було на те навіть підсвідомої причини, ні крихітки не сумніваюся,— і от саме того вечора цей хлопчина подався з нами, і ми всі замовили собі випивку, а коли черга підійшла до нього, він і каже: а я вип'ю... «бергону», принесіть мені, будь ласка... «бергону» з водою. Ну, ми всі як зареочемо... він був такий білявенький, з обличчям, мов у херувима... ми регочемося, а він увесь спаленів — почервоніли щоки і навіть шия... а той плутяга, котрий взяв у нас замовлення, та й розкажи все за сусіднім столиком, а там і собі стали сміятися й переказувати далі — і все нових і нових людей кидає в сміх, але все ж ніхто так не веселився, як наша компанія. Невдовзі усі в тій пивниці вже довідалися про цю оказію і кожен знай собі замовляє «бергону», замовить — і регоче. А тоді, звичайно, регіт став спадати, але так і не втишився до решти ще дуже довгий час, бо то за одним столиком, то за другим знову замовляють «бергону» та так і зайдуться сміхом. Того вечора ми пили безкоштовно, а власник пивнички, ну, отой гангстер, батько одного з наших хлопців, ще й виставив нам пляшку шампанського. І звісно ж, усі ми мучилися наступного дня, їдучи нарізно кожен у своєму поїзді, далеко від Нью-Йорка, і кожен з похмілля, мов у дорослого... але то був найчудовіший день... усієї моєї молодості. (*На останньому слові подає Ніку його склянку з віскі.*)

НІК (*дуже тихо*). Дякую. А що... що сталося з тим хлопцем... котрий застрелив свою матір?

ДЖОРДЖ. Не скажу.

НІК. Гаразд.

ДЖОРДЖ. Наступного літа він їхав путівцем з учнівськими правами в кишені, а батько його сидів тут-таки, поруч, на передньому сидінні, і от цей хлопчина різко крутонув кермо, щоб не переїхати дикобраза, і увігнався у велике дерево.

НІК (*майже благально*). Ні!

ДЖОРДЖ. Хлопчина, звичайно, залишився живий. А в лікарні, коли він прийшов до тями і ніщо йому вже не загрожувало, йому сказали, що батько його загинув. Він став сміятися, переказували мені, і сміявся дедалі голосніше, і все не міг угамуватися, аж поки йому не зробили укол і свідомість полишила його, а тоді й сміх став пригасати... а врешті й геть ущух. А коли рани в того хлопчини загоїлись і його вже можна було забрати з лікарні, бідолаху запроторили до дурдому. Це сталося тридцять років тому.

НІК. І він... ще й досі там?

ДЖОРДЖ. Так, звісно. І мені казали, що протягом усіх цих тридцяти років він... не... зронив... і... слова... (*По довгій мовчанці.*) Марто!.. Марто!

НІК. Я ж вам сказав... вона варить каву.

ДЖОРДЖ. Для вашої дружини-істерички, котра знай собі розпухає і худне.

НІК. Лише раз. Розпухла і схудла.

ДЖОРДЖ. Лише раз? А не більше?

НІК. Не більше. І годі про це.

ДЖОРДЖ. А от у Марти не буває вагітностей на істеричному ґрунті.

НІК. У моєї дружини була тільки одна.

ДЖОРДЖ. Атож. А Марта взагалі не вагітніє.

НІК. Е-е, ну так... Тепер уже... мабуть... А ще діти у вас є? Може, дочки, чи взагалі?

ДЖОРДЖ (ніби почув оце дуже дотепний жарт). Чи є в нас іще що?

НІК. Чи є у вас іще... Я запитав, чи у вас лише одна дитина... е-е... ваш син?

ДЖОРДЖ. Так... лише той один... один хлопець... наш син.

НІК. Ну... (Стенає плечима). Це добре.

ДЖОРДЖ. Я хочу вам дещо пояснити... поки наші жіночки не повернулися... Це стосується того, про що говорила Марта.

НІК. Я нікого не засуджую і... Далєбі, в цьому немає ніякої потреби, якщо тільки ви...

ДЖОРДЖ. Ну а я все ж хочу пояснити.

НІК (із силуваною, вимушеною посмішкою). Я тут... гість. Можете пояснювати.

ДЖОРДЖ (глузливо). О... я дуже вдячний. Справді! Аж умліваю з розчулення.

НІК. Ну, якщо ви знову наміряєтеся...

ГОЛОС МАРТИ. Гей!

НІК. ...наміряєтеся знов почати оті ваші штуки...

ДЖОРДЖ. Чули? Рєвище з сельви.

НІК. Що-що?

ДЖОРДЖ. Звіриний рик.

МАРТА (заглядає до кімнати). Гей!

НІК. О!

ДЖОРДЖ. А ось і наша няечка.

МАРТА (До Ніка). А ми вже сидимо собі ладненько... п'ємо каву і скоро прийдемо до вас.

НІК (не встаючи). А-а... може, потрібна моя підмога?

МАРТА. Аж ніяк. Сидіть собі і слухайте Джорджеву правду про нас із ним.

Здихайте з нудьги.

ДЖОРДЖ. *Monstre!*

МАРТА. *Cochon!*

ДЖОРДЖ. *Bête!*

МАРТА. *Canaille!*

ДЖОРДЖ. *Putain!*¹

МАРТА (презирливо відмахується). А-а-а-а! Ви тут поки що розважайтеся... а ми зараз прийдемо. (Виходячи.) Прибрав би ти за собою все оце сміття. Джордже. (Виходить.)

ДЖОРДЖ (її услід, у порожнечу). Ні, Марто, усе вже марчу. Ось уже скільки років намагаюсь я прибрати за собою все оце сміття.

НІК. Справді?

ДЖОРДЖ. Га?

НІК. Ви таки справді намагалися?

ДЖОРДЖ (по довгій паузі, дивлячись йому в обличчя). Необхідно пристосовуватися, поступатися, підлашуватися — адже такий, здається, природний шлях у стосунках, правда?

НІК. Ви не ставте мене на один шабель із собою!

ДЖОРДЖ (по паузі). А-а... (Пауза.) Ні, звичайно ні. З вами все простіше... ви ж одружилися із жінкою, котра несподівано розпухла... ну а я попростому, за старосвітським звичаєм...

НІК. Але в мене була ще причина!

ДЖОРДЖ. Та певно ж! Б'юсь об заклад, що за нею ще й водилися грошенята.

НІК (дивиться на нього ображено; та, по деякому роздумі, все ж одважується). Так.

ДЖОРДЖ. Були? (Радісно.) Були! Отже, я влучив? У самісіньке око вліпив?

НІК. Так... Бачте...

ДЖОРДЖ. Господи, оце-то стрілець! З першої ж спроби!.. Як вам це подобається?

НІК. Бачте...

¹ Почварал!.. Свинтюх!.. Тварюка!.. Мерзотник!.. Хвойда! (Фр.)

ДЖОРДЖ. Були ще й інші причини.

НІК. Так.

ДЖОРДЖ. Які компенсували...

НІК. Так. Ми знали одно одне з... о Господи, навіть і не пригадаю точно... із шести років чи десь так...

ДЖОРДЖ. Але якщо вам було шість років, то їй, либонь, чотири, еге ж?

НІК. Можливо, мені було вісім... а їй шість. Ми... завжди гралися... в лікарня.

ДЖОРДЖ. Чудове здорове начало для осіб протилежних статей.

НІК *(сміється)*. Атож.

ДЖОРДЖ. Отже, в вас іще тоді пробудився дослідник?

НІК *(сміється)*. Та-ак. І от... річ у тім... що й наші родини, та, мабуть, і ми самі вважали це само собою зрозумілим. Отож... так ми й зробили.

ДЖОРДЖ *(по паузі)*. Зробили щó?

НІК. Одружилися.

ДЖОРДЖ. У восьмирічному віці?

НІК. Та ні. Звичайно, ні. Куди пізніше.

ДЖОРДЖ. Отож-бо я здивувався.

НІК. Не можу навіть сказати, що поміж нами була... якась особлива пристрась, навіть на самому початку... нашого подружнього життя, я маю на увазі.

ДЖОРДЖ. А тепер з'ясуймо, скільки грошей має ваша дружина.

НІК *(з раптовою підозрою)*. Чого це?

ДЖОРДЖ. Ну... тоді не треба.

НІК *(грубо)*. А навіщо вам знати, скільки грошей має моя дружина? Га?

ДЖОРДЖ. Слухайте... В Марти також є гроші. Річ у тім, що її батечко роками обдирав коледж, як тую липку, і...

НІК. Ні, це неправда. Неправда.

ДЖОРДЖ. Неправда?

НІК. Ні.

ДЖОРДЖ *(знижує плечима)*. Чудово... Мартин батечко *не* обдирав роками коледж, мов тую липку, і в Марти немає ніяких грошей. Ви задоволені?

НІК. Ми говорили про гроші моєї дружини, а не вашої.

ДЖОРДЖ. Згода... катайте далі.

НІК. Не буду. *(Пауза.)* Мій тесть... був слугою Божим, і то дуже грошовитим.

ДЖОРДЖ. А якої віри?

НІК. Він... мій тесть... Бог уступив у нього в шестирічному віці чи десь близько того, а згодом він і сам став проповідувати, і хрестити людей, і рятувати їхні душі, і він дуже багато подорожував, і став досить відомим, ну, не так, як дехто, а проте досить відомим... а коли помер, по ньому лишилася сила грошей.

ДЖОРДЖ. Божих грошей.

НІК. Ні, його власних.

ДЖОРДЖ *(обдумавши почуте)*. Ну, то це ж пречудово! *(Нік підхихикує.)* А в Марти є гроші, бо друга дружина Мартиноного батька... не Мартина мати, а після смерті Мартиної матері... була стара як світ пані з бородавками і дуже багата.

НІК. Вона була відьма?

ДЖОРДЖ. Вона була добра відьма, і вона вийшла заміж за білого миша... *(Нік починає хихотіти.)*... з маленькими червоними очицями... і він, мабуть, пообгризав їй усі бородавки, чи щось таке, бо вона майже тут-таки щезла у клубах диму. *Пах!* — і нема.

НІК *(у захваті)*. Ото б... ото б мого тестя і відьму з бородавками звести до купи, адже він теж був справжнім мишем.

ДЖОРДЖ *(підохочуючи Ніка)*. Справді?

НІК *(заходиться сміхом)*. Атож... він був церковним мишем. *(Обоє регочуть, проте регіт їхній звучить невесело, скоро втишується, западає мовчанка.)* Ваша дружина не згадувала про свою мачуху.

ДЖОРДЖ *(обдумує почуте)*. Ну... а може, її і не було.

НІК *(звувивши очі)*. А може, й була.

ДЖОРДЖ. Могла бути... а могла й не бути. Але я певен, що ваша розповідь

куди цікавіша... про вашу дружиноньку, котру накачали повітрям, і вашого тестя-священика...

НІК. Він був не священиком, а божою людиною.

ДЖОРДЖ. Нехай так.

НІК. І мою дружину ніхто не накачував повітрям... вона просто розпухла.

ДЖОРДЖ. Ви, звісно, розумієте, що я витрусив із вас ці одкровення не тому, що мене так цікавлять усі жахливі перипетії вашого життя, а тому тільки, що ви самі становите пряму й беззастережну загрозу моєму життю, тож мені необхідно мати проти вас свідчення.

НІК (*розважається*). Аякже... аякже. Адже я собі як намислив? Спершу я помалу втербляюся в довіру, пообітруся як слід, виявлю всі вразливі місця, заходжуся коло них, та так, щоб на всьому була табличка з моїм іменем, стану такою собі даністю коледжу, а тоді перетворюся... на що?

ДЖОРДЖ. На неминучість.

НІК. Точно... На неминучість. І знаєте як?.. Відберу кілька лекційних курсів у викладачів, котрі вже у літах, сам почну вести кілька спеціальних груп... упораю кількох здатних допомогти мені дружин...

ДЖОРДЖ. Оце в точку! Забирайте собі хоч усі курси, напакуйте елітарною молоддю хоч би й цілу спортивну залу, але поки ви не переспите з кількома здатними допомогти дружинами, ви не просунетеся ні на крок. Шлях до серця чоловіка лежить через лоно його дружини, оце вам і слід пам'ятати. Оце і є шлях до влади — спіть із кожною!

НІК (*усе ще підтримуючи гру*). Б'юсь об заклад, ви маєте слухність.

ДЖОРДЖ. Ще б пак.

НІК. І ще б'юсь об заклад, що ваша дружина — найситіша гуска в цьому гусячому стаді, так чи ні? Батько ж її ректор, і взагалі...

ДЖОРДЖ. Можете ставити на кін хоч вашу історичну неминучість, бо так воно і є!

НІК. Та-ак, с-се-ер. (*Потирає руки.*) Отож я, мабуть, і притисну її десь у куточку та й окульбачу, мов собацюра. Га?

ДЖОРДЖ. Ну а чом би й ні?

НІК (*дивиться на Джорджа, а тоді скисає*). Ви знаєте, я майже повірив, що ви не жартуєте.

ДЖОРДЖ (*вітаючи його наповненою склянкою*). Ні, малюче... це ви майже повірили, що ви не жартуєте, і перепудилися мало не до смерті.

НІК (*вибухає, не їмучи віри почутому*). Як?!

ДЖОРДЖ (*тихо*). Так... ви.

НІК. Та ви смієтеся з мене!

ДЖОРДЖ (*батьківським тоном*). Аби ж то... Коли хочете, я дам вам одну корисну пораду...

НІК. Корисну пораду? Ви? Оце сказали! (*Сміється.*)

ДЖОРДЖ. Ви ще не розумієте... Не нехтуйте корисними порадами за будь-яких умов... А тепер послухайте.

НІК. Та ну, що ви, справді!

ДЖОРДЖ. Даю вам корисну пораду.

НІК. Господь із вами!..

ДЖОРДЖ. Тут трясовина, і вас засмокче так само, як і...

НІК. Та ну?..

ДЖОРДЖ. ...ви й не спом'янетеся... засмокче... (*Нік іронічно сміється.*) Я такими, як ви, гидую з принципу, а ви — самозакоханий сучий син, і все ж я намагаюся втелючити вам недоторканий запас. Ви мене чуєте?

НІК (*усе ще сміючись*). Та чую, чую. Ви ж мало не кричите.

ДЖОРДЖ. От і чудово.

НІК (*обернувшись до дверей*). Гей, Гані!

ДЖОРДЖ (*помовчавши, тихо*). Гаразд... Нехай так. Раз вам не потрібні ноти — грайте на слух. Хоч би як там було, ви свого доможетеся, адже тепер на черзі історичний факультет, правда?

НІК. Правда, правда. Пильуйте свого рукоділля, бабуню... А за мене не турбуйтеся.

ДЖОРДЖ (*помовчавши*). Я намагався... пробитися до вас... щоб...

НІК (*зневажливо*). ...порозумітися?

ДЖОРДЖ. Саме так.

НІК. Ах, як це зворушливо... який благородний порух... інакше й не назвеш
(*З несподіваною люттю.*) *Та йдіть ви!..*

ДЖОРДЖ (*по короткій паузі*). Ну?

НІК (*погрозливо*). Вам ясно сказано?

Заходить МАРТА, підтримуючи ГАНІ, бліду, але з хороброю посмішкою на обличчі.

ГАНІ (*поважно*). Дякую... дякую.

МАРТА. А от і ми, хоч і кволенькі, та на ногах тримаємося.

ДЖОРДЖ. Славно.

НІК. Що? А-а... А-а! Привіт, Гані... Ну як, краще тобі?

ГАНІ. Трохи краще, любий... Але мені, мабуть, треба сісти.

НІК. Звісно... іди сюди... сідай поруч.

ГАНІ. Дякую, любий.

ДЖОРДЖ (*ледь чутно*). Зворушливо... Як зворушливо!

МАРТА (*до Джорджа*). Налий мені... (*Джордж іде до бару.*) Від Джорджа всіх вивертає... Коли наш син був ще зовсім малий, його завжди...

ДЖОРДЖ. Облиш, Марто...

МАРТА. ...його завжди вивертало, і все через Джорджа...

ДЖОРДЖ. Я сказав — облиш!

МАРТА. Дійшло вже до того, що тільки-но Джордж заходив до кімнати, як хлопчика починало нудити, і він...

ДЖОРДЖ. ...а справдешня причина (*говорить, наче випльовує слова*) через що нашого сина повсякчас вивертало, дружино моя кохана, дуже проста: він терпіти не міг, коли ти його лапала безперестанку, вдиралася до його спальні в розхристаному кімоно, лапала його, дихала перегаром і нишпорили по ньому руками... (*Подає Марті її склянку.*) Хоч коли б я прийшов додому, він завжди казав мені: «Мама просто не дає мені проходу». Так і казав.

МАРТА. Ти брехун!

ДЖОРДЖ (*знижує плечима*). Але ж так воно й було... ти просто не давала йому проходу. Мені було так незручно за тебе.

НІК. Якщо вам було так незручно, то навіщо тепер згадувати про це?

ГАНІ (*застережливо*). Любий!..

МАРТА. От-от. (*До Ніка.*) Дякую, голубе!

ДЖОРДЖ (*до всіх*). Я й на гадці не мав говорити про нього... І взагалі радо уникав би подібних розмов... Не хочу про це й згадувати.

МАРТА. Ні, ти хочеш.

ДЖОРДЖ. Ну, хіба що коли ми наодинці.

МАРТА. Ми й тепер наодинці.

ДЖОРДЖ. Та ні ж бо, кохана... у нас гості.

МАРТА (*хтиво зирнувши на Ніка*). Та ще й які!

ГАНІ. Можна мені трішечки бренді? Я хотіла б трішечки бренді.

НІК. Гадаєш, тобі варто?

ГАНІ. Так... так, любий.

ДЖОРДЖ (*знов іде до бару*). Та певно ж! Зараз ми її накачаємо!

НІК (*здаючись*). Ну, коли ти вважаєш, що це тобі потрібно...

ГАНІ (*вже роздратовано*). Я знаю, що мені потрібно, любий.

НІК (*неприємно*). Авжеж... ти знаєш.

Джордж подає Гані бренді.

ГАНІ. Ой, як славно! Дякую. (*До Ніка.*) Звичайно, знаю, любий.

ДЖОРДЖ (*роздумливо*). Колись і я пив бренді.

МАРТА (*конфіденційно*). Колись ти пив навіть «бергон».

ДЖОРДЖ (*гостро*). Заткнися, Марто!

МАРТА (*по-дитячому прикрила рот долонею*). У-у-у-у-у-й-й!

НІК (*невизначно щось пригадавши*). Що-що?

ДЖОРДЖ (*уриваючи тему*). Та пусте... пусте.

МАРТА. То ви тут таки погомоніли, поки нас не було? Джордж повідав вам свою правду про нас із ним? Розчулив вас до сліз, га?

НІК. Тані.

МАРТА. І не товкмачив вам, як він намірявся видати якусь там графоманську книжку, а тато йому перешкодив?

НІК. Книжку? Ні.

ДЖОРДЖ. Прошу тебе, Марто...

НІК (*підохочуючи її*). Книжку? Яку книжку?

ДЖОРДЖ (*прохально*). Облиш, Марто... Просто книжку.

МАРТА (*маніжачись*). Просто книжку!

ДЖОРДЖ. Прошу тебе, Марто!

ГАНІ. А чому ніхто не танцює? Я залюбки потанцювала б.

НІК. Гані...

ГАНІ. А я хочу! Хочу танцювати!

ДЖОРДЖ. То давайте!.. Бога ради.. нумо потанцюймо.

ГАНІ. Я так танцюю — кружляю як вихор.

МАРТА (*байдужно*). Справді?

ДЖОРДЖ (*вибирає платівку*). Як будемо танцювати? Міняючись партнерами?

МАРТА. Ти ж, сподіваюсь, не думаєш, що танцюватимеш зі мною, га?

ДЖОРДЖ (*обдумавши почуте*). Ні-і-і... Не тоді ж, коли він поруч... це вже напевне. Та й не з цією балериною.

ГАНІ. А я можу танцювати з ким завгодно... І навіть сама.

НІК. Гані...

ГАНІ. Я так танцюю — кружляю як вихор!

ДЖОРДЖ. Гаразд, молодь... вибирайте пару — і гайда.

Лунає музика... Це друга частина 7-ї симфонії Бетховена.

ГАНІ (*зірвалася на ноги і танцює сама*). Там, та-ра-пам-па, трам-пам па, там та-ра-рам пам... Як чудесно!..

НІК. Гані...

МАРТА. Досить, Джордже, вимкни!

ГАНІ. Там, та-ра-пам-па, та-ра-рам, там та-ра-ра-ра... Уі-і-і-і!

МАРТА. Вимкни це, Джордже!

ДЖОРДЖ (*удав, ніби не чує її*). Що, Марто? Га?

НІК. Гані...

Джордж підсилює гучність.

МАРТА. Вимкни, Джордже!

ДЖОРДЖ. Що?

МАРТА (*зводиться і кидається загрозливо до Джорджа*). Ну постривай же, сучий ти сину...

ДЖОРДЖ (*негайно вимикає звук*). Що ти кажеш, кохана?

МАРТА. Сучий ти...

ГАНІ (*завмерла посередині па*). Вимкнули! Навіщо ви вимкнули?

НІК. Гані...

ГАНІ (*обрізає його*). Замовкни, ти!

ДЖОРДЖ. Я думав — це якраз те, що треба, Марто.

МАРТА. Він думав!

ГАНІ. Вічно ти сікаєшся до мене, коли мені весело.

НІК (*намагається говорити чемно*). Вибач, Гані.

ГАНІ. Дай мені спокій!

ДЖОРДЖ. Ну, то вибери на свій смак, Марто. (*Відходить від програвача, полишаючи його на Марту.*) Марта прибирає все до своїх рук. Тепер верховодитиме наша господинька. Вибирай, Марто... яви нам свій смак!

МАРТА (*порається коло програвача*). І виберу!

ДЖОРДЖ (*до Гані*). Потанцюймо, ангельські груденята?

НІК. Як ви назвали мою дружину?

ДЖОРДЖ (*насмішкувато*). Ах-ах-ах! Подумаєш!

ГАНІ (*вередливо*). Ні! Якщо мені не дають імпровізувати, то я не буду танцювати ні з ким. Ось сяду тут і... (*Знижує плечима, сідає, п'є.*)

Знову заграє програвач. Звучить повільна джазова поп-музика.

МАРТА. Вибрала чудово, ходім. (*Хапає Ніка, і вони повільно танцюють, тіло до тіла.*)

ГАНІ. Вони ніби давно станцювалися.

ДЖОРДЖ. Танок старий... їм обом добре відомий...

МАРТА. Не соромтеся.

НІК. А я і не соромлюсь...

ДЖОРДЖ (до Гані). Це давній ритуал, мавп'ячі груденята... давній, як світ.

ГАНІ. Я... ніяк не втямлю, про що це ви.

Нік і Марта тим часом відступають одне від одного й танцюють обабіч Джорджа з Гані; танцюють обличчям до обличчя, ледь переступаючи ногами, зате тіла їхні рухаються узгоджено-хвилеподібно, так наче й тепер вони притискаються одне до одного.

МАРТА. Мені подобається, як ви рухаєтесь.

НІК. Мені теж подобається, як ви рухаєтесь.

ДЖОРДЖ (до Гані). Їм подобається, як вони рухаються.

ГАНІ (неуважно). Як це мило!

МАРТА (до Ніка). Просто дивом дивуюся, як це Джордж не виклав вам ту історію з книжкою.

ДЖОРДЖ (до Гані). Яка гарна пара, правда?

НІК. Ні, не виклав.

МАРТА. Отож-бо я й дивуюсь. А історія дуже прикра.

ДЖОРДЖ. Ну й паскудна ж у тебе вдача, Марто.

НІК. Справді прикра?

МАРТА. Ви б ридма ридали.

ДЖОРДЖ. Мерзенна баба.

НІК. Та що ви кажете?

ДЖОРДЖ. Нє підохочуйте її.

МАРТА. Підохочуйте мене.

НІК. Ну кажіть же!

ДЖОРДЖ. Я вас попереджаю... не підохочуйте її.

МАРТА.. Він вас попереджає... не підохочуйте мене.

НІК. Та я чую... розкажіть ж.

МАРТА.. Мій тато взяв у Джорджа його роман...

ДЖОРДЖ. Ти діждешся, що я заціджу тобі в зуби... Гляди, Марто!

МАРТА. Казало-мазало! ...і страшенно обурився, коли прочитав його.

НІК. Та ну?

МАРТА. Атож... обурився... Роман той був про якогось малолітнього шалапута...

ДЖОРДЖ (устає). Я цього не потерплю!

НІК (безцеремонно, до Джорджа). Та годі вам там!

МАРТА. ...ха-ха! ...про малолітнього шалапута, який... е-е... убив і матір свою, і свого батька.

ДЖОРДЖ. Припини це, Марто!

МАРТА. І тато сказав... Послухайте, оце от я вам друкувати не дозволю...

ДЖОРДЖ (кидається до програвача, зриває з нього платівку). Все! Геть ваші танці! Все! Замокнеш ти чи ні?

НІК. Чого це ви розходилися, га?

ГАНІ (щасливо). Бійка! Бійка!

МАРТА (голосно, ніби читає офіційну заяву). І тато сказав... Послухай, хлопче, невже ти бодай на мить можеш припустити, що я дозволю тобі друкувати цю муру? Та ніколи в житті, голубе... принаймні поки ти тут працюєш... Тільки-но надрукуй цю гидомирну писанину, і вилетиш звідси... як від копняка в зад!

ДЖОРДЖ. Припини! Припини!

МАРТА. Хә-ха-ха-ха!

НІК (сміється). При-пи-ни!

ГАНІ. Ой, бійка... бійка!

ДЖОРДЖ. Я вам не дам над собою знущатися!

НІК. Він не дасть над собою знущатися, чули? (Сміється.)

Гані теж сміється, не зовсім розуміючи з чого.

ДЖОРДЖ. Не дозволю! (Розлютовано.) Гру закінчено!

МАРТА (не відступається). Уявляєте собі? Книжка про хлопця, який убив

свою матір, призвів до загибелі свого батька, а там це все подається як нещасливі випадки!

ГАНІ (*аж нетямиться в радості*). Нещасливі випадки!

НІК (*пригадуючи щось подібне, вже чує*). Е-е... постривайте-но...

МАРТА (*своїм звичайним голосом*). А знаєте, чим усе воно скінчилося? Знаєте, що наш безстрашний молодчага Джорджик сказав татові?

ДЖОРДЖ. Ні! Ні! Не смій!

НІК. Заждіть-но...

МАРТА. Джорджик сказав... Але ж, тату... цебто... ха-ха-ха-ха... але ж, сер, це зовсім не вигадка... (*Змінює голос.*) Не вигадка? (*Наслідує голос Джорджа.*) Ні, сер... це зовсім не вигадка...

ДЖОРДЖ (*підступаючи до неї*). Ти не скажеш цього!

НІК (*розуміє, що це вже не жарти*). Заждіть!

МАРТА. Дзуськи я не скажу. Забери свої руки, ти, вилупку! (*Трохи відступає і знов говорить ніби голосом Джорджа.*) Ні, сер, це зовсім не вигадка... це чистісінька правда... це сталося насправді... Зі мною!

ДЖОРДЖ (*накидається на неї*). Уб'ю! (*Хапає її за горло, Марта намагається вирватися.*)

НІК. Е-е ні! (*Вклинюється між ними.*)

ГАНІ (*у захваті*). Бійка! Бійка!

Джордж, Марта й Нік зчепилися між собою. Крик, зойки і т. п.

МАРТА. Це сталося насправді! Зі мною! Зі мною!

ДЖОРДЖ. Ти, розпроклята сука!

НІК. Угамуйтеся! Угамуйтеся!

ГАНІ. Бійка! Бійка!

Джордж стискає Марті горлянку. Нік хапає його, відриває від Марти й валить на підлогу. Джордж простягається на підлозі, Нік стоїть над ним; Марта — обіч, тримаючись рукою за горло.

НІК. Годі! Кінчайте нарешті!

ГАНІ (*розчаровано*). Ну от...

Джордж насилу виважується на стілець. Він страждає, але не від болю, а від страшного приниження. Усі дивляться на нього. Довга пауза.

ДЖОРДЖ. Гаразд... гаразд... усе нормально... тепер усе буде... спокійно.

МАРТА (*тихо, спроквола хитаючи головою*). Убивця. У-бив-ця!

НІК (*примирливо, до Марти*). Ну все вже... досить.

Усі мовчки, ніяково походжають сюди-туди, як ото борці, що оговтуються після падіння.

ДЖОРДЖ (*начебто взяв себе в руки, та все ж відчувається, що нерви в нього вкрай напружені*). Так! В одну гру ми зіграли. А тепер, що, га? (*Марта з Ніком нервово підсміюються*). Ну давайте ж... придумаймо ще що-небудь. Ми зіграли в «Принизь господаря»... але це вже позаду... а що тепер?

НІК. Та ну... Бачте...

ДЖОРДЖ. Зараз прикинемо... на що ж ще ми здатні? Існують же й інші ігри. Ну от... скажімо... «Хочу господині». Га? Як вам таке? «Хочу господині»? Ви б не відмовилися зіграти? Не відмовилися б від «Хочу господині»? Га?!

НІК (*уже трохи налякано*). Та заспокойтесь ви!

Марта тихо підхихикує.

ДЖОРДЖ (*сплескує в долоні, голосно*). Придумав! Зараз я вам усе розкажу. «Принизь господаря» — це вже позаду... перший раунд принаймні... із цим покінчено... а в «Хочу господині» ми грати не бажаємо, поки що... ще не час... отже зараз ми гратимемо... зіграймо разочок у «Довбай гостей». Ну як? Однесенький разочок у «Довбай гостей»?

МАРТА (*одвертається, бридливо кривиться*). Господь із тобою, Джордже!

ДЖОРДЖ. Тихо мені! (*Марта знижує плечима*). Зараз... Зараз... (*Щось обмірковує.*) О! Отже... Марта, із властивою їй нескромністю... хоча ні, нескромність ця вдавана, адже Марта — людина простодушна, принаймні в глибині душі... Марта розказала вам про мій перший роман. Правда це чи брехня? Га? Я маю на увазі — було таке насправді чи ні? Ха!.. Отже, Марта розказала вам про нього... про мій перший роман... про мої начерки... Мені цього, щоправда, зовсім не хотілося, ну та біс із нею, це вже діло минуле. Але!.. Чого

вона не зробила... чого Марта не розказала, то це про мій другий роман. (*Марта дивиться на нього спантеличено, але з цікавістю.*) Адже ти про нього й гадки не маєш, правда, Марто? Про мій другий роман — правда це чи брехня? Правда чи брехня?

МАРТА (*широ*). Не знаю.

ДЖОРДЖ. Не знаєш. (*Починає спокійно, але що далі веде розповідь, то все різкіше й гучніше лунає його голос.*) Розповідь у ньому ведеться про симпатичне молоде подружжя, яке приїздить сюди з Середнього Заходу. Твір цілковито буколічний. *Так от*, це симпатичне молоде подружжя приїздить із Середнього Заходу, він білявий, йому близько тридцяти років, науковець, викладач, науковець... а його Мишеня — така собі крихітка, котра знай цмулить бренді... і...

НІК. Заждіть-но...

ДЖОРДЖ. ...а познайомились вони зовсім малятами, і ще тоді залазили під туалетний столик, і все там щось вишукували одне в одного, і...

НІК. Ми не бажаємо вас слухати!

ГАНІ. А я бажаю!

ДЖОРДЖ. Ваша дружина бажає. І от, що всіх найбільше дивувало у цьому Білявчику, то це його багаж... його Мишеня... розумієте, він такий весь сам із себе, чемпіон цілого Канзасу з плавання, чи з чого там, і при ньому оце Мишеня, яким він піклується, що це в голові не вкладається... а надто тому, що як по ширості, то вона — справжня дурепа...

НІК. Це нечесно...

ДЖОРДЖ. Можливо. І оце-от Мишеня, як я вже казав, дудлить бренді як не в себе і майже весь свій час проводить над раковиною...

ГАНІ (*зосереджуючись*). Я знаю, про кого це...

ДЖОРДЖ. Та невже? Але в неї, крім усього іншого, водяться грошики. Божі грошики, виручені за золоті зуби, видерті з невірючих, прагматичне продовження великої американської мрії... І це змирило його з нею...

ГАНІ (*нажахано*). Мені ця розповідь не подобається...

НІК (*навдивовижу благально*). Прошу вас... не треба.

МАРТА. Облиш, Джордже, а?

ДЖОРДЖ. ...і це змирило його з... *Стоп!* Ха-ха!

НІК. Прошу вас... не треба.

ДЖОРДЖ. Попроси як слід, хлопче.

МАРТА. Джордже...

ДЖОРДЖ. ...і тут... тут у нас іде ретроспективний кадр «Як вони побралися».

НІК. *Не треба!*

ДЖОРДЖ (*з тріумфом*). *Треба!*

НІК (*мало не схлипує*). Навіщо?

ДЖОРДЖ. «Як вони побралися». Ну а побралися вони ось як... Одного дня Мишеня раптом усе розпухло, і воно прибігло до Білявчика додому, і випнуло своє черево, і сказало: ось, помилуйся, що ти наробив!

ГАНІ (*бліда, зривається на ноги*). Мені... це... не подобається!

НІК (*до Джорджа*). Годі!

ДЖОРДЖ. Ось, помилуйся... Я вся розпухла. Ах ти ж Господи, відказав Білявчик...

ГАНІ (*немов звіддалік*). ...і вони побралися...

ДЖОРДЖ. ...і вони побралися...

ГАНІ. ...а тоді...

ДЖОРДЖ. ...а тоді...

ГАНІ (*істерично*). Що?! ...а тоді що?!

НІК. Ні! Ні!

ДЖОРДЖ (*мов до дитини*). ...а тоді все минуло... мов якими чарами...

Пах-х!..

НІК (*йому майже млосно*). Господи Боже!..

ГАНІ. ...і все минуло...

ДЖОРДЖ (*тихо*). *Пах-х!..*

НІК. Гані... я ненароком... слово честі, я ненароком...

ГАНІ. Ти... ти розказав їм...

НІК. Гані... я ненароком...

ГАНІ (*не тямлячи себе з жаху*). Ти... розказав їм! Ти розказав їм!
А-а-а-а-а! Ні, ні, ні, ні! Ти не міг цього розказати!.. Ні-і-і!

НІК. Гані, я ненароком...

ГАНІ (*хапаючись обіруч за живіт*). О-о-о-о... ні-і-і-і.

НІК. Гані... дитинко... вибач мені... Я ж ненароком...

ДЖОРДЖ (*грубуvато і з одвертою відразою*). Ось так грають у «Довбай гостей».

ГАНІ. Мене... мене... нудить...

ДЖОРДЖ. Ще б пак!

НІК. Гані...

ГАНІ (*істерично*). Дай мені спокій!... Мене... нудить. (*Кидається геть з кімнати.*)

МАРТА (*хитаючи головою, дивиться їй услід*). Боже милостивий!..

НІК (*його поймає дроз*). Навіщо?.. Навіщо ви так?

ДЖОРДЖ (*спокійно*). Ненавиджу лицемірство.

НІК. Це жорстоко... і непорядно...

ДЖОРДЖ. Усе минеться...

НІК. ...це кінець...

ДЖОРДЖ. ...вона оклигає...

НІК. Для мене! Кінець!!!

ДЖОРДЖ (*здивовано*). Для вас?

НІК. Для мене!

ДЖОРДЖ. Для вас?!

НІК. Так!!!

МАРТА (*неголосно, до Ніка*). Ідїть погляньте, як там ваша дружина.

НІК (*до Джорджа, йдучи до передпокою*). Ви ще про це пожалкуєте.

ДЖОРДЖ. Можливо. Про що тільки я не жалкував.

НІК. Але цього разу я змушу вас жалкувати.

ДЖОРДЖ (*неголосно*). Не сумніваюся. Заженете мене в глухий кут?

НІК. Тепер я сам гратиму в ігри, в яких ви такий мастак. Я заговорю вашою мовою... І стану таким, яким ви тут мене виставляєте.

ДЖОРДЖ. А ви вже такий... тільки ще не знаєте цього.

НІК (*із внутрішнім дрозем*). Ні... ні. Неправда. Але я стану таким, добродію... Ви не зрадієте, коли побачите, до чого самі мене спонукали. Ви діждетесь, добродію. (*Виходить.*)

Пауза. Джордж посміхається до Марти.

МАРТА. Чудово, Джордже.

ДЖОРДЖ. Дякую, Марто.

МАРТА. Ні, справді чудово.

ДЖОРДЖ. Я радий, що тобі сподобалось.

МАРТА. Який же ти негідник!

ДЖОРДЖ. Я? Я?

МАРТА. Певне, що ти.

ДЖОРДЖ (*насилу стримуючи злість*). Тобі так можна сидіти тут у цьому кріслі й наливатися джином, аж поки він бризне в тебе з вух, тобі так можна принижувати мене, шматувати мене на клапті... цілу ніч... це все можна... це все як само собою...

МАРТА. Але ж ти це зносиш!

ДЖОРДЖ. Не можу я цього зносити!

МАРТА. Можеш! Тим-то й побрався зі мною!

ДЖОРДЖ (*помовчавши, тихо*). Це зухвала брехня.

МАРТА. Ти що, не розумієш цього навіть тепер?

ДЖОРДЖ (*хитаючи головою*). Ти що... Марто?

МАРТА. У мене аж рука затерпла від ляпасів тобі.

ДЖОРДЖ (*дивиться на неї, не ймучи собі віри*). Ти при своєму розумі?

МАРТА. Цілих двадцять три роки.

ДЖОРДЖ. Ні, справді, я серйозно побоююсь за твій розум.

МАРТА. Ти, моє серце, за це не турбуйся.

ДЖОРДЖ. Мабуть, доведеться відправити тебе до дурдому.

МАРТА. *Що?*

ДЖОРДЖ (*тихо й чітко*). Мабуть, доведеться відправити тебе до дурдому.

МАРТА (*заходиться реготом*). Ну, любий, ти даєш!

ДЖОРДЖ. Треба ж мені знайти на тебе управу.

МАРТА. Ти вже знайшов, Джордже... не суши собі голови. Двадцять три роки поруч із тобою зробили своє.

ДЖОРДЖ. Отже, ти не проти?

МАРТА. Знаєш, що сталося, Джордже? Знаєш, що *насправді* сталося? (*Ляскає пальцями.*) Раз — і зламалось. Не я... воно. Наше з тобою життя. Можна тягти лямку... до безконечності і яюсь... обходитись. І знаходити собі безліч виправдань... сам знаєш... Таке-бо життя... і дідько з ним... може, взавтра він помре... а може, взавтра ти помреш... Безліч виправдань. А тоді, якогось дня, якоїсь ночі щось трапляється... і *хрясь!* Усе ламається. І тобі вже на все начхати. А я ж робила що могла, чоловіче... щоб усе в нас було гаразд, справді.

ДЖОРДЖ. Облиш це, Марто.

МАРТА. Я робила все, що могла... справді.

ДЖОРДЖ (*з острахом*). Ти іродка... ось ти хто.

МАРТА. Я галаслива, я вульгарна, і я — верховода в цьому домі, бо хтось же має верховодити, але я не іродка. Я не іродка.

ДЖОРДЖ. Ти свавільна, вередлива, розбещена, залита спиртним...

МАРТА. *Хрясь!* І зламалося. Більше я не пробуватиму достукатись до тебе... Ні. Можливо, колись і була така мить, одна мить, зовсім коротесенька, коли ми змогли б порозумітись, коли нам обом вдалось би продертись крізь цю мерзоту. Та це вже в минулому, тож тепер я навіть не пробуватиму...

ДЖОРДЖ. Раз на місяць, Марто! Я вже звик до цього... раз на місяць переді мною постає незрозуміла Марта, щиросерде дівча під шаром намулу, тендітне створіння, до якого лише ласкаво озвися, і воно все запромениться. І я вірив у це стільки разів, що аж самому не віриться, адже ж не хочеться думати, що я такий уже несосвітений йолоп. Я не вірю тобі, уже не вірю... І вже не буде... ніколи не буде миті, коли б ми знову змогли... зблизитись.

МАРТА (*знов у бойовій готовності*). Що ж, може, й твоя правда, дорогенький. Не можна зблизитись з порожнечою, а ти і є порожнеча! *Хрясь!* Усе остаточно зламалося сьогодні, на вечері в тата. (*Вся палає презирством, та під ним приховано і лють, і відчуття втрати.*) Я сиділа на вечері в тата й спостерігала за тобою.... Ти сидів, і я спостерігала за тобою і за всіма коло тебе, хто молодший, за тими, хто чогось досягне в житті. Отож я сиділа й спостерігала за тобою, а тебе там *не було!* Ось тут воно і зламалося! Остаточно! І тепер я ладна вити, мов навіжена, я здатна на що завгодно, тож ти побачиш такий вибух, який тобі й не снився.

ДЖОРДЖ (*з притиском*). Тільки спробуй, і я розіб'ю тебе твоєю ж зброєю.

МАРТА (*з надією*). Це що, погроза, Джордже? А?

ДЖОРДЖ. Погроза, Марто.

МАРТА (*вдає, ніби плює на нього*). Тобі першому й дістанеться, дорогенький.

ДЖОРДЖ. Начувайся, Марто... Я тебе приб'ю.

МАРТА. Для цього треба бути хоча б чоловіком... а не бездухим нікчемою.

ДЖОРДЖ. Тотальна війна?

МАРТА. Тотальна.

Мовчанка. Обоє наче відчули полегкість, обоє в піднесеному настрої.

З'являється НІК.

НІК (*розводить руками*). Ну от... вона... відпочиває.

ДЖОРДЖ (*потішаючись про себе з Нікового тону, спокійного і недбалого*). Он як?

МАРТА. Справді? Йй краще?

НІК. Сподіваюсь... уже краще. Мені... так незручно...

МАРТА. Забудьте про це.

ДЖОРДЖ. У нас це буденна річ.

НІК. Це в неї минеться.

МАРТА. Вона лежить? Ви одвели її нагору? Поклали на ліжко?

НІК (*наливає собі*). Та ні. Е-е... можна? Вона... у ванній... на підлозі... там і лежить.

ДЖОРДЖ (*вражено*). Якось воно... недобре...

НІК. А їй подобається. Каже, на підлозі... прохолодно. А у вас є... лід?

ДЖОРДЖ. Що?

НІК. Лід. Чи є ще лід?

ДЖОРДЖ. (*наче ніколи не чув цього слова*). Лід?

НІК. Так, лід.

МАРТА. Лід.

ДЖОРДЖ (*ніби його оце осяяло*). Лі-ід!

МАРТА. Молодця.

ДЖОРДЖ (*не рухаючись*). Атож... зараз принесу.

МАРТА. Ну то йди. (*Манірно, до Ніка*.) І взагалі, нам хочеться залишитись наодинці.

ДЖОРДЖ (*іде до відерця для льоду*). А мене це не здивує, Марто... не здивує.

МАРТА (*наче її образили*). Не здивує, кажеш?

ДЖОРДЖ. Аніскілечки, Марто.

МАРТА (*люто*). Ні?

ДЖОРДЖ (*так само*). Ні! (*Знову неголосно*.) Ти, Марто, здатна на все. (*Бере відерце*.)

НІК (*щоб пом'якшити напругу*). Адже вона дуже... тендітна... і...

ДЖОРДЖ. ... із завузькими стегнами.

НІК (*пригадавши їхню розмову*). Так... ваша правда.

ДЖОРДЖ (*уже з передпокою, неприязно*). Через те у вас і немає дітей? (*Іде*.)

НІК (*навздогін йому*). Але я не думаю... (*Згасає, тобі провадить далі*.) ...щоб це було якось... пов'язано.

МАРТА. Ну а якби й було, кому яке діло? А?

НІК. Перепрошую? (*Марта посилає йому поцілунок рукою, та він усе ще обмірковує Джорджеві останні слова*.) Що ви сказали?.. Вибачте.

МАРТА. Я сказала... (*Посилає йому ще один поцілунок*.)

НІК (*почуваючись ніяково*). А-а... так.

МАРТА. Дайте-но мені сигарету... любчику. (*Нік намацує в кишені пачку, пригощає її*.) Славний хлопчик. У-у... спасибі. (*Він витирає сірник, дає їй припалити. Тим часом Марта просовує долоню між його ногами десь вище колін, а тоді обвиває його ногу рукою*.) Ум-м-м-м-м-м-м. (*Нік відчувається ніяково, але стоїть на місці. Марта, всміхаючись, погладжує його*.) Ну а тепер, раз ви такий слухняний хлопчик, можете мене поцілувати. Ну?

НІК (*нервуючись*). Але... мені здається, не варто...

МАРТА. Ну ж бо, любчику... один дружній поцілунок...

НІК (*усе ще вагаючись*). Але ж...

МАРТА. ...це зовсім не боляче, мій хлопчику...

НІК. Не такий уже й хлопчик...

МАРТА. Сподіваюся, що ні. Ну ж бо...

НІК (*помалу поступається*). А якщо він увійде... І...

МАРТА (*і далі погладжуючи його ногу*). Джордж? Хай це вас не турбує. І крім того, чи ж може кому не сподобатись легенький дружній поцілунок? У своєму тісному викладацькому колі. (*Обоє тихо сміються*.)

НІК (*усе-таки трохи нервується*). Річ не в тім, що я не хочу... правда.

МАРТА. Ви ж науковець чи хто? Ну так от... проведіть експеримент. Експеримент над старенькою Мартою.

НІК (*здається*). Не дуже й старенькою...

МАРТА. Правильно, не дуже, а досвіду в мене... хоч греблю гати.

НІК. Я... я так собі й думаю.

Помалу зближуються.

МАРТА. Та й переміна вам теж не зашкодить.

НІК. Ні, не зашкодить.

МАРТА. Повернетесь до своєї жіночки зі свіжою снагою.

НІК (*ще ближче, майже пошепки*). Вона не відчує різниці.

МАРТА. Так, і ніхто інший теж нічого не відчує.

Вони не кидаються пристрасно в обійми одне одному, а зближуються повільно й невідворотно. Потім притискаються одне до одного. Марта може сидіти глибоко в кріслі або на краєчку його, а Нік — збоку, на бильці.

Заходить ДЖОРДЖ, спиняється, якусь мить спостерігає за ними, посміхається, безгучно сміється, киває головою, повертається і йде, ніким не помічений.

Нік, чия рука вже лежить на Мартиних грудях, намагається просунути її у викот сукні.

МАРТА (*стримує його*). Е-е. Спокійно, хлопчику. Трохи охолоньте. Не будемо квапитись, а?

НІК (*із заплющеними очима*). Ні, зараз же...

МАРТА (*відштовхує його*). Ну-ну. Пізніше, дитинко... згодом.

НІК. Я ж попереджав вас... Я біолог.

МАРТА (*заспокійливо*). Я знаю. Але кажу ж вам: згодом, еге?

Чути, як за сценою Джордж співає «Не боюсь Вірджинії Вульф!» Марта з Ніком рознімають обійми, Нік втирає губи, Марта опоряджується. Виждавши потрібний час, заходить Джордж із відерцем для льоду.

ДЖОРДЖ.

...Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф,
Вірджинії...

...О! А ось і ми! (*До Марти, вуркiтливо.*) Марточко... горличко моя... Та ти ж просто... висяваєш!

МАРТА (*підозріливо*). Чого це ти раптом так розвеселився?

ДЖОРДЖ (*пускає її слова повз вуха*). Ось... я приніс лід. Налити кому-небудь? Марто, тобі налити?

МАРТА (*бадьоро*). Аякже, чого б це ні?

ДЖОРДЖ (*бере її склянку*). А й справді... чому б і ні? (*Розглядає склянку.*) Марто, та ти ж вінця пообгризала!

МАРТА. Нічого подібного!

ДЖОРДЖ (*до Ніка, що стоїть коло бару*). О, ви вже самі собі наливаєте, ну й чудово... чудово... Зараз я напою Марту, і ми знов будемо напоготові.

МАРТА (*підозріливо*). Напоготові до чого?

ДЖОРДЖ (*обдумує відповідь*). А я ще й сам не знаю. Адже в нас вечірка, правда? (*До Ніка.*) Ідучи коридором, я бачив вашу дружину. Власне, я проходив повз ванну і зазирнув туди. Вона спокійно лежить там... так спокійно... Міцно спить... і... смокче свій великий палець.

МАРТА. О-в-в-в-а!

ДЖОРДЖ. Скулилась, мов дитя у лоні, та й смокче собі.

НІК (*йому трохи незручно*). Сподіваюсь, їй уже краще.

ДЖОРДЖ (*з ентузіазмом*). Та, звичайно ж, краще! (*Подає Марті її склянку.*) Прошу.

МАРТА (*все ще насторожі*). Дякую.

ДЖОРДЖ. Ну і сам смикну. Тепер моя черга.

МАРТА. Схаменувся, голубчику... твоя черга вже давно минула.

ДЖОРДЖ (*перебільшено бадьоро*). Я так не сказав би, Марто.

МАРТА. Це ти тільки думаєш, що стоїш у черзі, що тобі щось там перепадє. Вже все давно розібрано... і ти ніде не стоїш... отак! Плентаєш собі, хлопче, куди очі світять, а ця дорога нікуди не виведе... (*Помовчавши.*) Хіба що до ями.

ДЖОРДЖ (*бере свою склянку*). Ну що ж, тримайся за цю думку, Марто... держи її обіруч... плекай її добряче. Ну а я, з вашого дозволу... сяду... Сяду собі он там і почитаю. (*Підходить до крісла, що стоїть спинкою до центра кімнати, неподалік дверей.*)

МАРТА. Сядеш — і що?

ДЖОРДЖ (*неголосно й зумисне роздільно*). Почитаю книжку. Розумієш? По-чи-таю. Книж-ку. Що, ніколи такого не чула? (*Бере до рук книжку.*)

МАРТА. Тобто як це — почитаєш книжку? Що це з тобою?

ДЖОРДЖ (*підкреслено спокійно*). Анічогісінько, Марто... Я наміряюся читати, і край.

МАРТА (*з несподіваною люттю*). Але ж у нас гості!

ДЖОРДЖ (*аж надміру терпляче*). Я знаю, любача... (*Позирає на свій годинник.*) ...але... вже по четвертій, а я о цій порі завжди читаю. Ну а ви... (*махнувши рукою, ніби відпускає її*) ... забавляйтеся собі... Я вам не заважатиму...

МАРТА. Ти читаєш удень! Ти читаєш о четвертій дня... а не о четвертій ранку! О четвертій ранку ніхто не читає!

ДЖОРДЖ (*мовби поринувши в читання*). Угу... угу... угу.

МАРТА (*не ймучи віри, дивиться на Ніка*). Він наміряється читати... Цей сучий син наміряється читати!

НІК (*злегка всміхнувшись*). Схоже на те. (*Підходить до Марти, обіймає її за талію. Джордж цього, звісно, не бачить.*)

МАРТА (*одразу зметикувавши*). Ну а ми з вами можемо розважитись, еге ж?

НІК. Звичайно.

МАРТА. Джордже, ми оце хочемо трохи розважитись.

ДЖОРДЖ (*не підводячи голови*). Еге. От і чудово.

МАРТА. Тобі це може не сподобатися.

ДЖОРДЖ (*так і не глянувши на неї*). Та ні, чого там... розважай гостей.

МАРТА. Я й сама не проти розважитись.

ДЖОРДЖ. Гаразд... гаразд...

МАРТА. Ха-ха! Ну, ти даєш, Джордже.

ДЖОРДЖ. Угу.

МАРТА. Але і я даю теж, Джордже.

ДЖОРДЖ. Авжеж, Марто.

Нік бере Марту за руку, пригортає. Вони завмирають на мить, тоді цілуються, довго-довго.

МАРТА (*по тому*). Ти знаєш, що я роблю, Джордже?

ДЖОРДЖ. Ні. Марто... а що?

МАРТА. Я розважаю. Розважаю одного з наших гостей. Обнімаюся з одним із наших гостей.

ДЖОРДЖ (*здається, що він сидить спокійно, поглинутий читанням, так і не зводячи голови*). Чудово. А з ким саме?

МАРТА (*розлючено*). Ну, слухай, ти й штучка. (*Одривається од Ніка, йде до Джорджа, так щоб утрапити в його поле зору. Вона заточується, зачіпає дверні дзвоники, вони дзвенять.*)

ДЖОРДЖ. Хтось прийшов, Марто.

МАРТА. Пусте. Я сказала, що обнімалася з одним із наших гостей.

ДЖОРДЖ. От і добре. Обнімайся собі й далі.

МАРТА (*стоїть, не знаючи, що їй діяти*). Добре?

ДЖОРДЖ. Авжеж, добре... молодець.

МАРТА (*звувши очі, крижаним голосом*). А-а, паскуднику, я бачу, чого ти хочеш!

ДЖОРДЖ. Я хочу спокійно посидіти і...

МАРТА. Облиш це! Зараз же мені облиш! (*Знов зачіпає дверні дзвоники; ті тельнякають.*) Кляті дзеленькала!

ДЖОРДЖ. Це дзвіночки, Марто. Чого б тобі, замість заважати мені, не обніматися далі? Дай мені почитати.

МАРТА. Ах ти ж, мерзотник... Ну, я тобі покажу!

ДЖОРДЖ (*різко повертається до неї обличчям, з відразою*). Ні... це ти йому покажи, Марто... він іще такого не бачив. Можливо, ще не бачив. (*До Ніка.*) Адже ви такого ще не бачили, правда?

НІК (*одвертається од нього з гидливим виразом*). Я... я не поважаю вас.

ДЖОРДЖ. А заразом і себе... (*Показує на Марту.*) Ніяк не збагну, куди котиться наше молоде покоління.

НІК. Вам же це... вам до цього навіть...

ДЖОРДЖ. Байдуже? Цілком слушно... Байдужісінько. Отож хапайте цю торбу з брудною білизною, завдавайте собі на плече, і...

НІК. Ви просто огидні.

ДЖОРДЖ (*вражено*). Через те, що вам кортить злягтися з Мартою, я вам огидний? (*Заходиться знущальним сміхом.*)

МАРТА (*до Джорджа*). А щоб ти луснув! (*До Ніка.*) Зачекайте мене там, гаразд? Ідіть і зачекайте мене на кухні. (*Але Нік стоїть, де стояв. Марта підходить до нього і обіймає.*) Ну ж бо, любчику... будь ласка. Зачекайте мене... на кухні... будьте слухняним хлопчиком... (*Нік дає себе поцілувати, блимає вовком на Джорджа, який знов повернувся до них спиною, і виходить. Марта різко повертається до Джорджа.*) Ну, а тепер послухай...

ДЖОРДЖ. Я краще почитаю, Марто, якщо ти не проти...

МАРТА (*власний гнів доводить її мало не до сліз, а марність її замірів — до люті*). Ні, я якраз проти. Ти таки вислухаєш мене! Ти мені кинь це блазнювання, а то я, слово честі, наважусь. Ось побачиш — я піду до цього хлопця на кухню, а звідти нагору, і...

ДЖОРДЖ (*рвучко обертається до неї; голосно, з відразою*). То й що з того, Марто?

МАРТА (*мить дивиться на нього, тоді киває головою і повільно відступає*). Гаразд... Гаразд... На що напросився... те й матимеш.

ДЖОРДЖ (*тихо й сумно*). Боже мій, Марто, якщо тобі так уже закортіло лягти з цим хлопцем... то лягай... але ж роби це чесно. І не ховайся... за всю оцю... метушню.

МАРТА (*втративши всяку надію*). Ти ще пожалкуєш, що мені закортіло побратися з тобою. (*Уже в дверях до передпокою.*) Ти ще пожалкуєш про той день, коли вирішив приїхати в цей коледж. Ти ще пожалкуєш про те, що спустився до мене. (*Виходить.*)

Тиша. Джордж сидить незрушно, втупивши очі перед себе. Наслухає... та ніде ані звуку. Зовні спокійний, він знов береться до книжки, та дуже скоро зводить очі, про щось думає, тоді встає з книжкою в руці. Стоїть нерухомо... аж раптом, зібравши до купи всю лють, що нагромадилася в ньому, скидається всім тілом, дивиться на затиснуту у руці книжку і з напівкриком-напівгарчанням жбурляє її у дверні дзвіночки. Дзвіночки метляються, б'ються один об одного з несамовитим передзвоном.

Коротка пауза, тоді з'являється ГАНІ.

ГАНІ (*пом'ята, напівсонна, ще не прочуняла, слабка, заточується, бурмоче недоладно, мов уві сні*). Дзвоники... брязкотять... Я чула дзвоники...

ДЖОРДЖ. О Господи!

ГАНІ. Я так і не поспала... все через них. Дзень-дзень, бам. Розбудили мене. Котра година?

ДЖОРДЖ (*з люттю, хоча й тихо*). Одчепіться од мене.

ГАНІ (*збентежена й налякана*). Я спала, коли це дзвоники... і так гучно! Мов у Едгара По... такий, знаєте, По-дзвін... Дінь-дінь-дон-бам! ... і мені стало лячно!

ДЖОРДЖ (*до Марти, наче вона тут у кімнаті*). Я тобі вкручу хвоста... Марто.

ГАНІ. Було... холодно. Вітер... вітер такий холодний! І я десь лежу, а ковдра знай сповзає з мене, а мені ж так не хочеться...

ДЖОРДЖ. Придумаю, Марто, як тобі допекти!

ГАНІ (*все ще мов уві сні*). Не хочу нікого... ні!..

ДЖОРДЖ. А ви не знаєте, що тут коїлося, поки ви там собі дримали?

ГАНІ. Ні!.. Не хочу нікого... не хочу їх... геть... (*Починає плакати.*) Не хочу... ніяких... дітей... Не... хочу... дітей. Я боюся. Мені буде боляче. *Благаю!*

ДЖОРДЖ (*співчутливо киває*). Як же це я не здогадався!

ГАНІ (*ураз отямлюючись*). Про що? Про що?

ДЖОРДЖ. Я ж мав здогадатися раніше... Усе це... головні болі... постійне скиглення. повсякчасна...

ГАНІ (*настрахано*). Про що це ви?

ДЖОРДЖ (*знову грубо*). А він знає про це? Чи ваш... племінний жеребчик, із котрим ви побралися, знає про це, га?

ГАНІ. Про що? Не підходьте до мене!

ДЖОРДЖ. Не бійтеся, дитинко... я вас не чіпатиму... Хоч це був би й з біса

непоганий номер... Але ви не бійтеся. *Слухайте!* А як ви це робите, га? Як ви вчиняєте всі оті потаємні маленькі вбивства, про які ваш хлопчик-жеребчик і гадки не має? Пігулки? *Пігулки?* Маєте прихований запас? Чи що? Яблучне желе? *Сила волі?*

ГАНІ (*налякано*). Де він?

ДЖОРДЖ. Хто? Тут нікого немає, дитинко.

ГАНІ. Я хочу, щоб мій чоловік був тут! Я хочу випити!

ДЖОРДЖ. Ну то повзіть простісінько до бару і наливайте собі. (*За сценою чути Мартин сміх і брязкіт розбитого посуду. Кричить.*) Так його! Трощіть геть усе!

ГАНІ. Мені чогось... хочеться...

ДЖОРДЖ. А ви знаєте, що там робиться, дівчинко? Га? Чуєте шум? Знаєте, що там робиться?

ГАНІ. Нічого я не хочу знати!

ДЖОРДЖ. Там ті двоє, наодинці... (*Знов чути Мартин сміх.*) ... вони там, на кухні... Просто там, серед цибулячого лушпиння і кавового фусу... готуються... осідлати... хвилю майбутнього.

ГАНІ (*нічого не тямлячи*). Я... не... розумію... вас...

ДЖОРДЖ. Отже, ти, манірна сучечко... не хочеш мати дітей?

ГАНІ. Дайте мені... спокій. Хто... хто дзвонив?

ДЖОРДЖ. Що?

ГАНІ. Теленькали дверні дзвоники. Хто дзвонив?

ДЖОРДЖ. То ви не хочете нічого знати, так? І нічого не хочете чути, еге?

ГАНІ (*її всю тіпає*). Я не хочу вас слухати... Я хочу знати, хто дзвонив.

ДЖОРДЖ. Ваш чоловік саме блудить... а вас цікавить, хто дзвонив?

ГАНІ. Хто дзвонив? Хтось же поздвонив!

ДЖОРДЖ (*щелепа його одвисає, в голові видимо сяйнула якась думка*). Хтось же...

ГАНІ. *Подзвонив!*

ДЖОРДЖ. ...хтось же... подзвонив... Атож... та-ак...

ГАНІ. Дзвоники... задзеленчали...

ДЖОРДЖ (*думка його мчить уперед*). Дзвоники задзеленчали... і прийшов...

ГАНІ. ... хтось...

ДЖОРДЖ (*уже все з'ясував для себе*). Хтось подзвонив... і це був... *Ось воно! Ось воно, Марто!*... Це принесли звістку... звістку... про нашого сина... *нашого сина!* (*Майже пошепки.*) Це була звістка... дзеленькнули дзвоники — то принесли звістку, звістку... про нашого сина... звістку... звістку... що наш... син... *помер!*

ГАНІ (*їй майже млосно*). О-о... ні!

ДЖОРДЖ (*закріплює цю думку в свідомості*). Наш син... помер... А Марта нічого не знає... Я ще не сказав... їй.

ГАНІ. Ні... ні... ні...

ДЖОРДЖ (*повільно, зважуючи кожне слово*). Наш син помер, а Марта нічого не знає.

ГАНІ. Як же ж... Господи Боже... ні!

ДЖОРДЖ (*до Гані, повільно, зважуючи кожне слово, незворушно*). І ви нічого їй не скажете.

ГАНІ (*уся в сльозах*). Ваш син помер.

ДЖОРДЖ. Я сам скажу їй... виберу мить. Я скажу їй сам.

ГАНІ (*ледь чутно*). Мене млоїть.

ДЖОРДЖ (*одвертається од неї; так само тихо*). Млоїть? От і добре. (*Знов чути Мартин сміх.*) Чуєте?

ГАНІ. Я зараз помру.

ДЖОРДЖ (*уже сам до себе*). Гаразд... гаразд... а ти собі продовжуй. (*Дуже тихо, щоб навіть Гані не почула*). Марто? Марто? У мене... у мене страшна новина. (*З якоюсь дивною напівпосмішкою.*) Про нашого... сина. Він помер. Ти чуєш, Марто? Наш хлопчик помер. (*Сміється, дуже тихо, крізь сльози.*)

Дія третя

ВИГНАННЯ НЕЧИСТОГО

Заходить МАРТА, говорить сама до себе.

МАРТА. Е! Е-е! Куди це всі запропали?... (Видно, що їй до цього й байдуже.). Он як? Кинули мене — зірвали, мов цю... як там вона в біса зветься... мов повзучу лозу, і швиргнули геть... Джордже! (Розглядається.) Джордже! (Мовчання.) Ти що це — ховатися надумав чи що? (Мовчання.) Джордже!!! (Мовчання.) Ах ти ж Господи... (Іде до бару, наливає собі і затіває нове дійство). Покинута! По-ли-ше-на! Викинута на мороз, мов стара кицька. Ха! Тобі налити, Марто? Так, дякую, Джордже, ти такий люб'язний. Та що там, Марто, я заради тебе ладен на все. Справді, Джордже? І я заради тебе так само ладна на все. Справді, Марто? Та звісно, Джордже. Марто, я недооцінював тебе. І я недооцінювала тебе, Джордже... Куди всі запропали?! «Хочу господині!» (Регоче на цю згадку, падає в крісло; потім заспокоюється, сидить із таким виглядом, наче зазнала поразки; тихо.) Побачимо... (Ще тихіше.) Побачимо... (Наслідує дитину.) Татуню? Татуню? Марту по-ли-ши-ли. За її давні гріхи... (Позирає на годинник.) ...о такій-то годині ранку. Татку Біла Мишо, у тебе й справді червоні очиці? Справді? Дай-но я погляну. О-о-о-о-о! Точно! Точно! Тату, в тебе червоні очиці... адже ти весь час плачеш, правда, тату? Атож, плачеш. Ти плачеш увесь час-с-с-с. Чого ви там позачаювалися, вилупки! Ану виходьте! Рахую до п'яти!.. (Пауза.)

Під час цього дійства з передпокою з'являється НІК; стоїть у дверях і спостерігає за Мартою, тоді заходить до кімнати.

НІК. Боже мій, ви теж збожеволіли.

МАРТА. Га?

НІК. Я кажу, ви теж збожеволіли.

МАРТА (подумала). Можливо... можливо.

НІК. Геть усі збожеволіли. Спускаюсь я оце сходами, і що я бачу...

МАРТА. А що?

НІК. Моя дружина лежить у туалеті з пляшкою в руках і підморгує мені... підморгує!.. Геть усі втратили глузд.

МАРТА. Так. Сумно, але факт.

НІК. А де ваш чоловік?

МАРТА. А він щез. Пах-х!

НІК. Божевільні, всі подуріли.

МАРТА (наслідує провінційну вимову). О-у-у-у-у, це наш єдиний прихисток, куди ми ховаємося, коли нереальність світу аж надміру тисне на наші маленькі голівки. (Своїм голосом.) Розслабтеся, зануртеся в цей безум; адже ви не кращі од інших.

НІК (стомлено). А я думаю, що кращий.

МАРТА (підносить склянку до рота). В дечому ви, сказати по щирості, не на висоті.

НІК (скривив обличчя). Прошу?..

МАРТА (без потреби голосно). Я сказала, що в дечому ви не на висоті.

НІК (теж надміру голосно). Мені шкода, що ви розчаровані.

МАРТА (деренчливим голосом). Хіба я сказала, що я розчарована? Дурненький!

НІК. Спробували б ви мене, коли я як скельце, а не після десятигодинної пиятики, і тоді, можливо...

МАРТА (тим самим голосом). Я мала на увазі не вашу потенцію, а ваше партацьке виконання.

НІК (неголосно). А-а.

МАРТА (також неголосно). А з потенцією у вас усе гаразд. Чудо, а не потенція. (Ворушить бровами.) Те, що треба. Давно я не бачила такої чудової потенції. Але, хлопчику, ви ж просто цілковитий неофіт.

НІК (огризаючись). Та хіба ж вам догодиш? Чоловік ваш — нікчема, я — нікчема...

МАРТА (вже серйозно). За все своє життя лише з одним чоловіком я була

по-справжньому щаслива. Розумієте? Лише з одним. Із Джорджем, звичайно. (Нік мовчить.) Так... із Джорджем, моїм чоловіком.

НІК (не ймучи віри). Ви жартуєте.

МАРТА. Жартую?

НІК. Та певно ж. Про нього.

МАРТА. Я кажу правду.

НІК (мовби підтримує її жарт). А, ну звичайно.

МАРТА. Ви мені не вірите?

НІК (підсміюючись). Чому це? Звичайно, вірю.

МАРТА. Ви завжди складаєте думку за першим враженням?

НІК (іронічно). Та Бога ради...

МАРТА. Джордж, той самий, хто зараз десь там у темряві, Джордж, хто такий ласкавий до мене, а я його принижую, хто так розуміє мене, а я його відштовхую; хто може розсмішити мене, а я здушую сміх у грудях; хто обійме мене вночі, і мені вже тепло, а я кусаю його до крові; хто осягає наші з ним ігри так хутко, що я заледве встигаю змінювати правила; хто може ущасливити мене, а я не хочу бути щасливою, але ж я таки хочу. Джордж і Марта — сумно, сумно, сумно.

НІК (відгукується луною, хоча й не зовсім вірить їй). Сумно.

МАРТА. Джордж, кому я не пробачу за те, що він склав руки; не пробачу, що він уздрів мене і мовив: так, оце вона і є; хто припустився жакливої, огидної, принизливої для себе помилки — полюбив мене і має бути за це покараний. Джордж і Марта — сумно, сумно, сумно.

НІК (спантеличено). Сумно...

МАРТА. ... хто такий терплячий, що це аж нестерпно; хто такий добрий, що це жорстоко; хто такий тямовитий, що це незбагненно...

НІК. Джордж і Марта — сумно, сумно, сумно.

МАРТА. І одного дня... ха!.. скорше одної ночі... одної тупої п'яної ночі... я таки втрачу самовладання... і або переб'ю йому хребет... або відштовхну його назавжди... і так мені й треба.

НІК. Мені здається, що в нього й так уже немає жодного цілого хребця.

МАРТА (насмішкувато). Вам здається, еге? Отже, вам здається... Ах, милий хлопчику, ви там собі чап'єте, зігнувшись над своїм мікрофоном...

НІК. Мікроскопом...

МАРТА. Атож... і нічого іншого вже не помічаєте, правда? Вам видно все, крім мізерної людської душі; всі цяточки і всілякі інші дурниці у вас перед очима, а що діється навколо вас, того ви не бачите.

НІК. Та вже людину з перебитим хребтом якось розрізняю.

МАРТА. Та невже?

НІК. Поза всяким сумнівом.

МАРТА. Та... що ви там знаєте. А ще наміряєтеся володарювати світом, еге?

НІК. Ну годі вже...

МАРТА. Ви думаете, що коли людині перебито хребет, вона має неодмінно кривлятися, мов клоун, і ходити скорченою? І оце все, що ви знаєте?

НІК. Я сказав: годі!

МАРТА. А-а-а-а! Наш жеребчик сказився, га? Лошачок засмутився! Ха-ха-ха-ха!

НІК (тихо, ображено). А ви... ви б'єте нижче пояса, правда?

МАРТА (переможно). Ха!

НІК. Куди попало.

МАРТА. Ха! Я мов кулемет. Ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха!

НІК (зачудовано). Безглузда... різанина. Безцільна.

МАРТА. Ах ви ж мій горопашний!

НІК. Січете всіх на капусту.

Теленькають вхідні дзвоники.

МАРТА. Відчиніть.

НІК (здивовано). Що ви кажете?

МАРТА. Я кажу — відчиніть двері. Ви що, глухий?

НІК (усе ще не може повірити). Ви... хочете... щоб я відчинив двері?

МАРТА. Саме так, йолопе, відчиніть двері. Хоч що-небудь ви у змозі зробити? Чи ви у хмелю і на це не придатні? Навіть клямку підняти?

НІК. Послухайте, хіба неодмінно треба...

Дзвоники лунають знов.

МАРТА (*кричить*). Відчиніть двері! (*Тихше.*) Наймайтеся до нас служником. І можете братися до роботи негайно.

НІК. Слухайте, добродійко, я вам не лакей.

МАРТА (*весело*). А хто ж ви такий? Адже ви честолюбний, га, хлопчику? Не скажете ж ви, що гасали за мною по кухні, а тоді нагору, тими клятими сходами, у пориві нестямної пристрасті? Хіба ні? Адже й про свою кар'єру думали? Отож і відслужіть трохи за побігача, бо драбиною піднімаються крок по кроку, щабель по щаблю.

НІК. Для вас, мабуть, не існує ніяких меж?

Знов лунають дзвоники.

МАРТА (*спокійно, впевнено*). Авжеж, соколику, не існує. Відчиніть двері.

НІК (*подумавши, поступається, іде до дверей, де знов лунають дзвоники*). Та йду вже, Господи! (*Розчиняє двері навстіж, і тут же чиясь рука просовує в них великий букет садових ротиків і так і держить його якийсь час. Нік силкується роздивитися, хто це.*)

МАРТА. А-а, яке чудо!

ДЖОРДЖ (*постає у дверях, ховаючи обличчя в квітках; огидним надтріснутим фальцетом*). Flores. Flores para Los muertos. Flores¹.

МАРТА. Ха-ха-ха-ха!

ДЖОРДЖ (*ступає до кімнати; опускає букет; бачить Ніка; обличчя його заясніло, він розкриває обійми*). Синку! Приїхав додому на свій день народження! Нарешті!

НІК (*одступає*). Одчепіться од мене.

МАРТА. Ха-ха-ха-ха! Та ти що, це ж наш служник.

ДЖОРДЖ. Справді? То це не наш синок Джим? Не наша люба всеамериканська, як її там... мрія?

МАРТА (*хихоче*). Сподіваюсь, що ні; бо як на сина, він страшенно дивно поводитьсь.

ДЖОРДЖ (*наче рішився глузду*). А-а, ну звісно ж! Ціпа-ціпа-ціпа-кралечка, еге? (*Удає збентеження*). Я... я приніс оці ось квіти, Марто, бо я... значиться... бо ти ж розумієш... е-е-е-е-е, чорт. Та ну його!..

МАРТА. Педерайстри! Випівонії! Мать-його-й-мачуха! Мій весільний букет!

НІК (*рушає до дверей*). Ну, якщо ви, шановні, не заперечуєте, то мені вже час...

МАРТА. Е ні, нікуди ви не підете. Налийте моєму чоловіченькові випити.

НІК. Це я ще маю й наливати?

ДЖОРДЖ. Ну що ти, Марто, це вже було б занадто; він же тобі служить, а не мені.

НІК. Я нікому не служу...

ДЖОРДЖ і МАРТА. ...Вже! (*Співають.*) «Я нікому не служу вже...» (*Обоє сміються.*)

НІК. Які ви злі...

ДЖОРДЖ (*закінчує за нього*). ...діти. Га? Правильно? Злі діти зі своїми ой якими сумними іграми, мчаться вистрибом своїм життєвим шляхом і так далі, і таке інше. Правда?

НІК. Десь так.

ДЖОРДЖ. А чи не пішли б ви, хлопче, знаєте куди?..

МАРТА. А він не здатен. Набравши, як жаба мулу.

ДЖОРДЖ. Шправді? (*Дає букет Нікові.*) Ось, поставте у вазу з джином.

Нік бере квіти, дивиться на них і кидає собі під ноги.

МАРТА. (*вдавано розгублено*). О-о-о!

ДЖОРДЖ. Як ви могли таке зробити... з Мартиними ротиками.

¹Квіти. Квіти мертвим. Квіти (*ісп.*).

МАРТА. Це так вони зуться?

ДЖОРДЖ. Еге ж. А я зумисне блукав при місяці, щоб нарвати їх і подарувати сьогодні Марті, а завтра нашому синочкові на день народження.

МАРТА. Якого це місяця! Я сама бачила зі спальні, як місяць зайшов.

ДЖОРДЖ (з удаваною радістю). Зі спальні! (Звичним тоном.) А все ж місяць був.

МАРТА (дуже терпляче; підсміюючись). Не могло тоді бути місяця.

ДЖОРДЖ. Але ж він був. І зараз є.

МАРТА (підбиває ризку). Місяця немає. Місяць зайшов.

ДЖОРДЖ (розважливо). Цілком можливо, цноту моя незаймана, цілком можливо, що місяць зайшов, але ж потім він знову вийшов.

МАРТА. Місяць знов не виходить, місяць коли вже зайшов, то таки зайшов.

ДЖОРДЖ (в голосі його починають бриніти погрозові нотки). Нічого ти не тямиш. Якщо місяць заходить, то згодом він виходить.

МАРТА. Брехня!

ДЖОРДЖ. Невігласка! Яка ж ти... невігласка!

МАРТА. Ти думай, кого ти взиваєш!

ДЖОРДЖ. Яюсь... яюсь, коли я плив повз Мальорку...

МАРТА. Ніколи ти не плив повз Мальорку...

ДЖОРДЖ. Марто...

МАРТА. І взагалі ти не був у тому клятому Середземному морі... ніколи...

ДЖОРДЖ. Та певно, що був! Мої тато з мамою повезли мене туди у нагороду за закінчення коледжу.

МАРТА. Ти вже зовсім здурів.

НІК. Це після того, як ви їх уколошкали?

Джордж із Мартою різко повертаються і втуплюються в нього; коротка наелектризована пауза.

ДЖОРДЖ. Можливо!

МАРТА. Еге ж, а можливо, й ні.

НІК. Господи Боже!

ДЖОРДЖ (нахиляється, хапає з підлоги букет, струшує ним, наче вінчиком з пір'я, а тоді тицяє Нікові в обличчя і трохи відступає.) Ха!

НІК. Ідіть ви під три чорти!

ДЖОРДЖ (до Ніка). Правда і вигадка. Хто їх розрізнить, га, дорогенький?

МАРТА. Ти ніколи не був у Середземному морі... правда чи вигадка... а так воно і є.

ДЖОРДЖ. Якщо я не був у Середземному морі, то як я потрапив до Єгипетського? Га?

МАРТА. Суходолом!

НІК. Отож-бо!

ДЖОРДЖ. А ви, побігачу, руку за нею не тягніть.

НІК. Я ніякий не побігач!

ДЖОРДЖ. Як це? Я ж знаю цю гру! Ви не впорались зі своєю дамулею, отже тепер ви — побігач!

НІК. Я вам ніякий не побігач!

ДЖОРДЖ. Ні? Отже, ви таки впорались? Так? (Злегка відсапує; поводить, як схвбнутий.) Так? Хтось із вас тут бреше; хтось грає не за правилами. Га? Ну то як? Хто бреше? Марто? Ну?

НІК (по паузі; до Марти, тихо, але з настійливим благанням у голосі). Скажіть йому, що я не побігач.

МАРТА. (по паузі, тихо, опустивши голову). Ні, ви не побігач.

ДЖОРДЖ (з великою, хоч і сумною, полегкістю). Нехай так.

МАРТА (благально). Правда і вигадка, Джордже, але ж вони нерозрізніми.

ДЖОРДЖ. Згоден, але ми маємо жити так, наче вміємо їх розрізняти.

МАРТА. Амінь.

НІК (до Марти, із ніжністю). Дякую вам.

МАРТА. Та облиште!

ДЖОРДЖ. Ну, а тепер, дівчинко, зберися на силі, підпережи своє

помережане голубими венами лонно. *(Бачить, що Нік іде до передпокою.)* Куди це ви? Адже в нас у запасі ще одна гра. І зветься вона «Зрости дитину».

НІК *(стиха)*. О Господи...

МАРТА. Джордже...

ДЖОРДЖ. Я не хочу ніякого гвалту *(До Ніка.)* Та й ви ж не станете зчиняти тут скандал, правда, юначе? Трощити меблі і всяке таке? Га? Адже ви хочете, щоб усе йшло за вашою програмою, так? От і сідайте. *(Нік сідає. До Марти.)* А ви, красунечко, адже ви любите всілякі ігри та веселощі, чи не так? Адже ви ще звіддавна захоплюєтеся спортом.

МАРТА *(тихо, поступаючись)*. Гаразд, Джордже, гаразд.

ДЖОРДЖ *(бачить, що приборкав обох, тягне заспокійливо)*. Чудо-о-о-о-во, чудо-о-о-о-во. *(Розглядається по кімнаті.)* Але ж ми тут не всі. *(Зо два рази ляскає до Ніка пальцями.)* Ви, ви... е-е... ви там! Немає ж вашої жіночки.

НІК. Але ж послухайте, у неї була важка ніч, і вона зараз там, у вбиральні, і вона...

ДЖОРДЖ. Але тоді ми не зможемо грати. Тут уже нічого не вдієш. Без вашої жіночки ми просто не обійдемося. *(Кричить, повернувшись до дверей у передпокій.)* Паць-паць-паць-паць-паць! Рох-рох-рох-рох-рох!

Марта нервово посміюється.

НІК. Годі вам!

ДЖОРДЖ *(різко повертається до нього обличчям)*. То вийміть свій зад із крісла і тягніть вашу свинку сюди. *(Нік сидить нерухомо.)* Хороший песик, хороший. Давайте, песику, хутчіш. *(Нік устає, розтуляє рота, наміряючись щось відповісти, але передумує і виходить.)* Ще одна гра.

МАРТА *(благально)*. Давай не гратимемо більше.

ДЖОРДЖ *(тихо і переможно)*. Ще одна гра, Марто. Лише одна гра — і люлі до ліжечка. Усі зберуться, спакуються, складуть свої речі — і гайда додому. А ми з тобою, ми зійдемо нагору нашими вичовганими сходами...

МАРТА *(мало не плачучи)*. Не треба, Джордже, не треба.

ДЖОРДЖ *(заспокійливо)*. Треба, доцю.

МАРТА. Не треба, Джордже, прошу тебе.

ДЖОРДЖ. Ти й незчуєшся, як ми вже закінчимо.

МАРТА. Не треба, Джордже.

ДЖОРДЖ. Тобі буде весело.

МАРТА *(ніжно, тягнучись до нього рукою)*. Прошу тебе, Джордже, не треба більше грати. Я...

ДЖОРДЖ *(люто плескає її по руці)*. Не торкайся мене! Мацай краще своїх першокурсників! *(Марта злякано, хоч і неголосно, зойкає. Вцеплюється їй у волосся і відтягає її голову назад.)* Ну, а тепер послухай мене, Марто! Вечір тобі таки вдався... і нічкою натішилася донесхочу. То що ж? Насмокталася крові — і все? Ні, ми не припинимо. Вечірка триває, і я втну тобі таке, що всі твої сьгоднішні колінця видадуться світлим великоднім святом. Ну, а тепер — бойова готовність. *(Вільною рукою дає їй несильного ляпаса.)* Збадьорився трошки, донечко. *(Знову ляпас.)*

МАРТА *(одбивається од нього)*. Облиш!

ДЖОРДЖ *(знову дає їй ляпаса)*. Зберися ж на силі! *(Ще ляпас.)* Мені треба, щоб ти міцно трималася на ногах, кохана, і відбивалася, бо я намірявся добряче відмотлошити тебе, але хочу, щоб і ти дала мені відсіч. *(Знов ляскає жінку, відступає й одпускає її; вона підводиться.)*

МАРТА. Гаразд, Джордже. Чого ти хочеш, Джордже?

ДЖОРДЖ. Хочу бійки на рівних, дитинко, ото й усього.

МАРТА. Матимеш її!

ДЖОРДЖ. Хочу, щоб ти розлютилася.

МАРТА. Я і так люта!

ДЖОРДЖ. Ще дужче!

МАРТА. Хай тобі про це голова не болить!

ДЖОРДЖ. Чудово, дівчинко, бо в цю гру ми гратимемо аж до самої смерті.

МАРТА. Твої!

ДЖОРДЖ. Це ми ще побачимо. Ага, вже йдуть молодята, тож будь готова.

МАРТА (походжає по кімнаті, трохи нагадуючи боксера перед боєм).
Я готова.

Повертаються НІК та ГАНІ; Нік підтримує Гані, у неї в руках і досі пляшка з бренді та склянка.

НІК (понура). Ось і ми.

ГАНІ (весело). Стриб-скок! Стриб-скок!

НІК. Ти що, зайчик, Гані?

ГАНІ (весело сміється, сідає). Я зайчик-побігайчик.

ДЖОРДЖ (до Гані). Ну, а як зайчик почувується?

ГАНІ. Зайчик-випивайчик! (Знов заходиться сміхом.)

НІК (ледь чутно). О Господи!

ДЖОРДЖ. Зайчик-випивайчик? Прекрасно, зайчику!

МАРТА. Давай, Джордже, починай!

ДЖОРДЖ (до Марти). Зайчик-побігайчик-випивайчик!

Гані аж нетямиться од сміху.

НІК. Господи Боже мій!..

ДЖОРДЖ (сплескує в долоні). Ну все! Можна починати! Остання гра! Усі сідають. (Нік опускається в крісло.) Сідай, Марто. Це гра для цивілізованих людей.

МАРТА (стискає пальці в кулак, але не замахується). Давай уже, починай.

ДЖОРДЖ. У нас видався... справді знаменитий вечір... ми все обміркували... Ми посиділи вкупочці, роззнайомилися, повеселилися, пограли у всілякі ігри... от, наприклад, «Лежу клубочком на підлозі».

ГАНІ. ...на кахляній...

ДЖОРДЖ. ...на кахляній підлозі.

ГАНІ. ...і здираю етикетку...

ДЖОРДЖ. ...і здираю... що?

МАРТА. Етикетку. Здираю етикетку з пляшки.

ГАНІ (вибачливо, показуючи свою пляшку бренді). Це ось я здираю етикетки.

ДЖОРДЖ. Ми всі здираємо етикетки, серце моє, а коли проникаєш крізь шкіру, крізь усі три шари її, крізь м'язи, відкидаєш геть органи (убік, до Ніка), котрі ще не скам'яніли (знов до Гані), і дістаєшся до кістяка... то знаєте, що слід робити тоді?

Гані (дуже зацікавлено). Ні!

ДЖОРДЖ. До кістяка ви дісталися, але це ще не все. Бо там усередині... є ще кістковий мозок... от до нього й потрібно добутися. (Якось дивно посміхається до Марти.)

ГАНІ. Ага! Зрозуміло!

ДЖОРДЖ. Кістковий мозок. Але кістки досить пружні, особливо в молодості. Ось, скажімо, наш син...

МАРТА. Джордже...

ДЖОРДЖ (дуже м'яко). Що, Марто?

МАРТА. Що це ти робиш?

ДЖОРДЖ. Як що, кохана моя? Я говорю про нашого сина.

МАРТА. Не треба.

ДЖОРДЖ. Але мені хочеться, Марто! Нам просто необхідно про нього поговорити. Оцей зайчик і оцей... ну, хоч би хто він там був... вони ж про нього майже нічого не знають, а я думаю, що їм якраз і не завадило б послухати.

МАРТА. Облиш... не треба.

ДЖОРДЖ (ляскаючи пальцями до Ніка). Гей! Ви там! Правда ж, вам хочеться зіграти в «Зрости дитину»?

НІК (не можна сказати, щоб ввічливо). Це ви що, до мене ляскаєте?

ДЖОРДЖ (до Гані). А ви, моя любя? Адже вам також хочеться послухати про нього, правда?

ГАНІ (вдає, ніби не розуміє). Про кого?

ДЖОРДЖ. Про нашого з Мартою сина.

ГАНІ (нервово). А що, у вас є дитина?

Марта з Ніком нещиро сміються.

ДЖОРДЖ. Звичайно! То хто буде про нього розказувати, Марто?

МАРТА (насмішкливо вишкіряється). Не варто, Джордже.

ДЖОРДЖ. Добренько. Ну так от, слухайте. Він славний хлопчина, ні, справді, попри все, що оточує його тут, удома; адже будь-яка дитина виросла б неврастеніком з такою от Мартою: спить собі до четвертої години дня, весь час мацає його всюди, намагається виламати двері до ванної, щоб викупати його — шістнадцятилітка! — і вічно в неї, чи то день, чи то ніч, повен дім сторонніх...

МАРТА (устаючи). Ага, он воно що!

ДЖОРДЖ (з награною турботою). Марто!

МАРТА. Досить!

ДЖОРДЖ. Може, ти продовжиш?

МАРТА (немов здалеку). Про що, Джордже?

ДЖОРДЖ (починає за неї). «Наш син...»

МАРТА. Гарзд. Наш син. Наш син народився вересневої ночі, ночі, схожій на сьогоднішню, хоча це вже завтра, двадцять... один... рік тому.

ДЖОРДЖ (неголосно коментує). Чули? Я ж казав вам.

МАРТА. Пологи були легкі...

ДЖОРДЖ. Та що ти, Марто. Ти так мучилась, коли народжувала його.

МАРТА. Пологи були легкі. (До Джорджа.) Це вже було вирішено між нами, і я була молода.

ДЖОРДЖ. А я був ще молодший... (Підсміюється сам до себе.)

МАРТА. І я хотіла дитину... о, я так хотіла дитину.

ДЖОРДЖ (ніддрочуючи її). Сина? Дочку?

МАРТА. Просто дитину! (Тихіше.) Дитину. І вона з'явилася в мене.

ДЖОРДЖ. У нас.

МАРТА (з неабияким смутком). Авжеж. Ми виростили його...

ДЖОРДЖ. Плюшеві ведмедики, старовинна плетена австрійська люлька... І ніяких няньок.

МАРТА. ...плюшеві ведмедики і прозорі золоті рибки, а коли він підріс, з'явилося ще й біло-голубе ліжечко з очеретяним узголів'ям, і очерет той він продер... зрештою... своїми рученятами... уві сні...

ДЖОРДЖ. ...бо його мучили кошмари...

МАРТА. ...уві сні... Він ріс неспокійною дитиною...

ДЖОРДЖ (неголосно пирхає). Ах ти ж Господи!..

МАРТА. ...уві сні... І запона над його ліжечком... блідо-зелена запона, коли він хворів на круп, і чайник шипів і виблискував у світлі єдиної лампочки, поки він хворів... усі ті чотири дні... і фігурне печиво у вигляді звіряток, і лук зі стрілами, якого він ховав під своїм ліжком...

ДЖОРДЖ. ...а стріли з гумовими наконечниками...

МАРТА. ...з наконечниками, їх він теж ховав під ліжком...

ДЖОРДЖ. Чому? Чому, Марто?

МАРТА. ...зі страху... зі страху перед...

ДЖОРДЖ. Зі страху. Зі страху — і край.

МАРТА (мляво відмахується від нього, веде далі). ...і... і сендвічі недільними вечорами, і по суботах... (Згадує з приємністю.) ...з по суботах ще й банановий човник, з цілого обчищеного банана, видовбаного згори. Зелені виноградинки — це команда, подвійний ряд зелених виноградинок, а вздовж облявків — пришпилені зубочистками скибочки апельсина... щити.

ДЖОРДЖ. А замість стерна що?

МАРТА (непевно). Морквинка?

ДЖОРДЖ. Або ж коктейльна лопатка — що було напихваті.

МАРТА (сміється, говорить скорше сама до себе). А як він зламав собі руку... це так смішно... цебто ні, йому, звісно, боліло!.. але так смішно... у полі, він уперше побачив корову, першу справжню корову в своєму житті... та й подибав до неї, до корови, а вона знай пасеться, опустила голову, поглинута своєю пашею... а він до неї: му-у-у! (Знов сміється.) Він мукнув до неї... а вона так здивувалася, звела голову та й собі як мукне до нього, а йому ж лише три рочки, він кинувся геть, наляканий, перечепився... та й гепнувся... і зламав, бідолашний, собі ручку. (Знов сміється.) Бідолашка. А тоді... а тоді він став старшенький... який же розумничок він був!.. і ходив так рівненько між нами...

(Розводити руками.) ...давши кожному по ручці — він же потребував на нашу підтримку, прихильність, на наш досвід та й просто любов...

ГАНІ (несподівано майже плаче). Я хочу дитину...

НІК. Гані...

ГАНІ (ще настійливіше). Я хочу дитину!

ДЖОРДЖ. У принципі?

ГАНІ (плаче). Я хочу дитину. Хочу маленького.

МАРТА (перечікує, навіть не звернувши уваги на цю коротеньку розмову).

І звичайно ж, такий стан речей, така ідилія... не могла тривати довго. І все через Джорджа... адже він був поруч.

ДЖОРДЖ (до Ніка з Гані). О, чули? Я так і знав, до чого вона хилить.

ГАНІ. Та тихо ви!

ДЖОРДЖ (удавано благоговійно). Даруйте... мамочко.

НІК. Ви можете помовчати?

ДЖОРДЖ (перехрецує його). *Dominus vobiscum*¹.

МАРТА. Менші держави не зносять могутніших од себе. Слабкість, недосконалість опираються моці, доброти й порядності. І Джордж опирався.

ДЖОРДЖ. Як, Марто? Як же я опирався?

МАРТА. Як ти... що?.. Облиш! Не треба... він виріс... наш син виріс... він уже дорослий, він тепер не з нами, він учитися, в коледжі. Йому добре, і взагалі все добре.

ДЖОРДЖ (насмішкувато). Ну ж бо, далі, Марто!

МАРТА. Все. Досить.

ДЖОРДЖ. Тоді я продовжу.

МАРТА. Ні!

ДЖОРДЖ. Бачте? Поки все йде гладенько, Марта розженеться, а як тільки стежка зійде на слизьке — ані руш! Як ви уже втямили, Марта — бідолашна дівчинка, котру ніхто не розуміє; і так воно і є. Адже в Марти не лише чоловік-нікчема... чоловік, хоч-і-молодший-за-неї, а-все-ж-нікчема... у неї ще й манюсінька проблемочка — спиртне. Хоч скільки вип'є — усе їй мало.

МАРТА (кволю). Годі, Джордже.

ДЖОРДЖ. ...а на додачу до всього цього, у бідолашної, битої життям кралечки є ще й татусь, якому начхати, жива вона чи вже померла, якому геть байдужісінько до єдиної своєї донечки... і ще на додачу до всього цього в неї є син. В неї є син — той, хто бореться з нею повсякчас, хто не хоче ставати зброєю в її руках проти його рідного батька, хто не бажає, щоб його пускали в хід, наче довбню, коли щось чиниться всупереч Мартиному бажанню.

МАРТА (підхоплюється на ноги). Брехня! Брехня!

ДЖОРДЖ. Брехня? Гаразд. Син — той, хто відмовився зректися рідного батька, хто приходив до батька за порадою, за знаннями, за любов'ю, справжньою, а не хворобливою — ти розумієш, що я маю на думці, Марто! — той, хто не зносив вульгарної і деренчливої нікчеми, яка називає себе його матір'ю. Матір'ю? Ха!

МАРТА (холодно). Чудово. Син — той, хто так стидався свого батька, що навіть запитав мене якось, може, й справді, як сказали йому якісь жорстокі хлопчаки, може, й справді він не наша дитина; син — той, хто не терпить нікчемного невдачу, свого батька.

ДЖОРДЖ. Брехня!

МАРТА. Брехня? Той, хто за весь час не привів у дім жодної своєї подружки...

ДЖОРДЖ. ...стидаючись своєї матері!

МАРТА. Ні, свого батька! Син — той, хто пише тільки мені!

ДЖОРДЖ. Авжеж, можеш тільки мріяти! Мені він пише! На кафедру!

МАРТА. Брехло!

ДЖОРДЖ. В мене вже назбиралася ціла пака листів!

МАРТА. Жодного листа в тебе немає!

ДЖОРДЖ. А в тебе?

МАРТА. Немає в нього ніяких листів. Син — той, хто усі свої літні

¹ Господь із вами (лат.).

канікули проводить абиде... чимдалі від власної родини... *під будь-яким приводом...* бо він не зносить і тіні людини, яка вештається по рідній домівці...

ДЖОРДЖ. ... той, хто проводить літні канікули абиде... чиста правда!.. абиде, тому що йому немає місця у власному домі, повному порожніх пляшок, брехні, сторонніх чоловіків, у домівці, де верховодить стара відьмачка...

МАРТА. Брехня!

ДЖОРДЖ. Брехня?

ГАНІ (*затискає вуха*). Облиште! Облиште!

ДЖОРДЖ (*рукою креслить у повітрі хрест*). *Kyrie, eleison. Christe, eleison. Kyrie, eleison!*

ГАНІ. Припиніть!

ДЖОРДЖ. Чому, дитинко? Вам що, не подобається?

ГАНІ (*істерично*). Ви... цього... не... зробіте!

ДЖОРДЖ (*переможно*). Хто це сказав?

ГАНІ. Я! Я кажу!

ДЖОРДЖ. І чому ж це, дитинко?

ГАНІ. Не скажу!

НІК. Гра вже скінчилася?

ГАНІ. Так! Уже.

ДЖОРДЖ. Ха-ха! Та ви що! (*До Марти.*) А в нас для тебе, люба, маленький сюрприз. Це стосується нашого синочка Джіма.

МАРТА. Досить уже, Джордже.

ДЖОРДЖ. Ні!

НІК. Дайте їй спокій!

ДЖОРДЖ. *Цією виставою команду я! (До Марти.)* Серце моє, боюся, що в мене для тебе гірка звістка... цебто для нас обох, звичайно. Атож, дуже гірка звістка.

Гані починає схлипувати, обхопивши голову руками.

МАРТА (*злякано, підозріливо*). Яка звістка?

ДЖОРДЖ (*дуже терпляче*). Бачиш, Марто, поки тебе тут не було, поки... вас обох тут не було... я це до того, що де ви були, я, чорт забирай, не знаю, але ж хоч десь ви мали бути. (*Коротко сміється.*) Поки вас тут не було, якийсь час... ми ось із цією милою дівчинкою сиділи собі, потроху балакали: так, знаєте, теревенили про се, про те... аж тут подзвонили в двері...

ГАНІ (*не забираючи рук від голови*). Дзвоники...

ДЖОРДЖ. Так, задзеленчали... і... розумієш, Марто, мені важко говорити про це...

МАРТА (*якимось дивним горловим голосом*). Кажі.

ГАНІ. Прошу вас... не треба.

МАРТА. Кажі.

ДЖОРДЖ. ...і... що ти думаєш? ...це був хлопчик-посильний десь близько сімдесяти років з нашого доброго старого «Вестерн Юніона».

МАРТА (*зацікавлена його словами*). Божевільний Біллі?

ДЖОРДЖ. Так, Марто, правильно... божевільний Біллі... з телеграмою, адресованою нам із тобою, і тепер я маю розказати тобі все.

МАРТА (*наче здалеку*). Чому вони не прочитали її по телефону? Чому вони принесли її додому? Чому не по телефону?

ДЖОРДЖ. Є такі телеграми, Марто, котрі слід тільки приносити; їх по телефону не передають.

МАРТА (*устає*). Про що це ти?

ДЖОРДЖ. Марто... мені несила сказати тобі...

ГАНІ. Не треба!

ДЖОРДЖ (*до Гані*). Може, ви хочете сказати?

ГАНІ (*наче відмахується од бджолиного рою*). Ні, ні, ні, ні, ні!

ДЖОРДЖ (*тяжко зітхає*). Гарзд. Так от, Марто... На жаль, наш син не приїде на свій день народження.

МАРТА. Приїде, приїде.

ДЖОРДЖ. Ні, Марто.

¹ Господи, помилуй. Христе, помилуй. Господи, помилуй (*лат.*).

МАРТА. А я тебе запевняю, що приїде!

ДЖОРДЖ. Він... не зможе приїхати.

МАРТА. А я кажу, що зможе!

ДЖОРДЖ. Марто... *(Довга пауза.)* Наш син... помер. *(Мовчанка.)* Він... загинув... учора надвечір... *(Мовчанка.)* Їхав путівцем, із учнівськими правами в кишені, і різко крутонув кермо, щоб не переїхати дикобраза, і увігнався просто...

МАРТА *(заціпенівши од люті)*. Ти... не маєш... права!

ДЖОРДЖ. ...у велике дерево.

МАРТА. *Ти не маєш права!*

НІК *(тихо)*. Боже ти мій!

Гані схлипує дедалі голосніше.

ДЖОРДЖ *(неголосно, безвиразно)*. Я подумав, що тобі слід знати все.

НІК. Боже ти мій, ні!

МАРТА *(аж тремтить від люті й усвідомлення втрати)*. Ні! Ні! *Ти не маєш права!* Ти не маєш права вирішувати це сам! *Я не дозволю тобі!*

ДЖОРДЖ. Ми маємо виїхати туди десь ополудні...

МАРТА. *Я не дозволю тобі вирішувати самому!*

ДЖОРДЖ. ...адже необхідно розпізнати, зрозуміло, та й зробити деякі розпорядження...

МАРТА. Ти не маєш права! *(Кидається на Джорджа, але Нік схоплюється на ноги, хапає Марту й заводить їй руки за спину.)* Я тобі не дозволю! *Пустіть мене!* *(Нік не одпускає її.)*

ДЖОРДЖ *(просто Марті в обличчя)*. Ти, мабуть, не зрозуміла, Марто, я ж то ні в чому не винен. Ну ж бо, візьми себе в руки. Наш син помер! Можеш ти це збагнути?

МАРТА. *Ти не маєш права вирішувати сам!*

НІК. Пані Марто, прошу вас.

МАРТА. *Пустіть мене!*

ДЖОРДЖ. Вислухай же, Марто, вислухай уважно. Прийшла телеграма: сталась автомобільна аварія, і він загинув. *Пах-х!* Та й по всьому. Ну, як тобі це подобається?

МАРТА *(зойк її слабшає й переходить у стогін)*. Ні-і-і-і-і-і-і-і-і-і-і!

ДЖОРДЖ *(до Ніка)*. Пустіть її. *(Марта важко осідає на підлогу.)* Зараз вона очуняє.

МАРТА *(жалісно)*. Ні, ні, він не помер, він не помер.

ДЖОРДЖ. Помер.

МАРТА. Ти не маєш права! Ти не можеш вирішувати це сам!

НІК *(нахиляється до неї, лагідно)*. Він нічого не вирішував, пані Марто. Він тут ні до чого. Адже він не властен...

ДЖОРДЖ. Звичайно, Марто, я ж не Господь Бог. Хіба я властен над життям і смертю?

МАРТА. *Ти не маєш права вбивати його! Ти не маєш права змушувати його вмирати!*

ГАНІ. Пані Марто... будь ласка...

МАРТА. *Не маєш права!*

ДЖОРДЖ. Але ж була телеграма, Марто.

МАРТА *(зводиться на ноги, обличчям до нього)*. Покажи її мені. Покажи мені цю телеграму!

ДЖОРДЖ *(по довгій паузі, з незворушним обличчям)*. А я її з'їв.

МАРТА *(по паузі, не вірячи жодному слову, майже істерично)*. Що ти сказав?

ДЖОРДЖ *(ледве стримується, щоб не зареготати)*. Я... її... з'їв.

Марта довго дивиться на нього, тоді плює йому в обличчя.

ДЖОРДЖ *(посміхається)*. Прекрасно, Марто.

НІК *(до Джорджа)*. По-вашому, зараз саме слухний час, щоб так із нею поводитися? І так паскудно й по-ідіотському жартувати? Га?

ДЖОРДЖ *(ляскає пальцями до Гані)*. З'їв я телеграму чи не з'їв?

ГАНІ *(заякано)*. Так, так, з'їли. Я сама бачила... Я сама бачила, як ви... з'їли її всю.

ДЖОРДЖ (підказує). ...мов цяцяхлопчик.

ГАНІ. ... мов... цяця... хлопчик. Так.

МАРТА (до Джорджа, холодно). Це тобі так просто не минеться.

ДЖОРДЖ (з відразою). Тобі відомі правила, Марто! Чорт забирай, тобі відомі правила!

МАРТА. Ні!

НІК (починає розуміти те, чому поки не здатен повірити). Що це ви верзете обоє?

ДЖОРДЖ. Я можу його вбити, коли мені тільки заманеться, Марто.

МАРТА. Але ж це наша дитина!

ДЖОРДЖ. Так, і ти носила його, і пологи були легкі...

МАРТА. Це наша дитина!

ДЖОРДЖ. А я його вбив!

МАРТА. Ні!

ДЖОРДЖ. Так!

Довга мовчанка.

НІК (дуже тихо). Здається, я розумію.

ДЖОРДЖ (так само тихо). Справді?

НІК. Боже милий, здається, я розумію.

ДЖОРДЖ. Молодця, пострибунчику.

НІК (вражено). Боже милий, здається, я розумію!

МАРТА (глибоко засмучена, з гірким почуттям утрати). Ти не маєш права... ти не маєш ніякого права...

ДЖОРДЖ (лагідно). Я маю право, Марто. Просто ми ніколи не говорили з тобою про це, та й годі. Я міг убити його, коли мені заманеться.

МАРТА. Але навіщо? Навіщо?

ДЖОРДЖ. Ти сама порушила наші правила, дитинко. Ти заговорила про нього... почала розповідати про нього стороннім.

МАРТА (в сльозах). Ні. Нікому я не розповідала.

ДЖОРДЖ. А таки розповідала.

МАРТА. Кому? Кому?

ГАНІ (плаче). Мені. Ви розповіли про нього мені.

МАРТА (плаче). Я забула! Часом... часом уночі, о пізній годині, коли... коли всі кругом балакають... я забуваю, і мені... хочеться поговорити про нього... але я... стримуюсь... я стримуюсь... але ж мені хотілося... так часто... ах, Джордже, ти перебрав міру... не було такої потреби... не було такої доконечної потреби робити це. Я заговорила про нього... хай так... але навіщо було доходити краю? Навіщо... вбивати його?!

ДЖОРДЖ. *Recuiescat in pace*¹.

ГАНІ. Амінь.

МАРТА. Тобі не слід було позбавляти його життя, Джордже.

ДЖОРДЖ. *Requiem aeternam dona eis, Domine*².

ГАНІ. *Et lux perpetua luceat eis*³.

МАРТА. Це було... зайве. (Довга мовчанка.)

ДЖОРДЖ (м'яко). Скоро світатиме. Думаю, наша вечірка вже скінчилася.

НІК (до Джорджа; неголосно). У вас... не могло бути?

ДЖОРДЖ. У нас не могло бути.

МАРТА. У нас не могло бути... (В словах її вчувається перший натяк на єднання із Джорджем.)

ДЖОРДЖ (до Ніка з Гані). Додому, діточки, до ліжечка. Вам уже давно час спати.

НІК (простягає руку до Гані). Гані?

ГАНІ (встає, йде до нього). Так.

Марта сидить на підлозі, спершись на крісло.

ДЖОРДЖ. Ну, йдіть.

НІК. Еге ж.

¹ Хай спочине в мирі (лат.).

² Вічний супокій даруй їм, Господи (лат.).

³ І вічна ясота возсіяє їм (лат.).

ГАНІ. Еге ж.

НІК. Я хотів би...

ДЖОРДЖ. Добраніч.

НІК *(по паузі)*. Добраніч.

Нік та Гані виходять. Джордж замикає за ними двері, розглядається по кімнаті, зітхає, підбирає дві-три склянки, ставить їх на бар.

Уся остання сцена йде дуже тихо і дуже повільно.

ДЖОРДЖ. Тобі налити чого-небудь, Марто?

МАРТА *(не дивлячись на нього)*. Ні... не треба.

ДЖОРДЖ. Гаразд *(Пауза.)* Час лягати.

МАРТА. Так.

ДЖОРДЖ. Стомилася?

МАРТА. Так.

ДЖОРДЖ. І я теж.

МАРТА. Так.

ДЖОРДЖ. Завтра неділя; у нас іще цілий день.

МАРТА. Так. *(Довга мовчанка.)* Невже... було... так треба?

ДЖОРДЖ *(по паузі)*. Авжеж.

МАРТА. Так треба?.. Необхідно?

ДЖОРДЖ *(по паузі)*. Атож.

МАРТА. Я не певна.

ДЖОРДЖ. Приспів... час.

МАРТА. Хіба?

ДЖОРДЖ. Так.

МАРТА *(по паузі)*. Мені холодно.

ДЖОРДЖ. Уже пізно.

МАРТА. Так.

ДЖОРДЖ *(по довгій паузі)*. Так буде краще.

МАРТА *(по довгій паузі)*. Я... не знаю.

ДЖОРДЖ. Так буде краще... можливо.

МАРТА. Я... не... певна.

ДЖОРДЖ. Так.

МАРТА. Тільки ми... ти і я?

ДЖОРДЖ. Так.

МАРТА. Не знаю, може, треба було...

ДЖОРДЖ. Ні, Марто.

МАРТА. Так. Ні.

ДЖОРДЖ. Тобі вже краще?

МАРТА. Так. Ні.

*ДЖОРДЖ *(лагідно кладе руку їй на плече; вона одхиляє голову назад, і він співає їй, дуже тихо)*.*

Не боюсь Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф,
Вірджинії Вульф...

МАРТА. Я... боюсь... Джордже...

ДЖОРДЖ. Не боюсь Вірджинії Вульф...

МАРТА. Я... боюсь... Джордже... я... боюсь...

Джордж повільно киває головою.

Мовчанка. Так вони й сидять.

Завіса